

IV.

ERREENTERIAKO ELITEA XVI. MENDE HASIERAN: IRIZAR ETA LA RENTERIA

Errenteriak Aro Berrian eman zituen lehen pausoen hurbiltze honi amaiera emateko, familia nagusienei erreparatu nahi diegu. Gure asmoa, ordea, ez da bakoitza banan-banan aztertzea. Oraingoan gure helburua askoz xumeagoa da eta horietako bi hartuko ditugu ardatz bezala: Irizar eta La Renteria, hain zuzen ere.

Bi hauek aukeratzeko arrazoiak oso errazak dira. Batetik, historiografiak goraiatu dituen abizenak direlako, nahiz eta beraien inguruan jasotako informazio ia bakarra Koroaren zerbitzupuan egin zituzten gertaera militar gogoangarriei buruzkoa izan. Ikerketa ezberdinek ez dute abizen horien kiderik nabarmenenek ondasunen jabetzan edo hiribilduko eta Probintziako bizitza politiko zein ekonomikoan izan zuten pisu eta partaidetza aztertu; asko jota, beraien ezkontza batzuen inguruko datuak besterik ez dira eman²⁸⁰.

Informazio eskas hau da, gainera, beraien ikerketan sakontzeko bigarren arrazoia eskaintzen diguna. Gure garaian hiribilduko bizitza politiko zein ekonomikoan izan zuten etengabeko agerpena hiribilduan zuten arbaso falta agerikoarekin kontrajartzen baita. Akorda, Isasti edo Gabiria bezalako abizenek ez bezala, Irizar eta La Renteria oso gutxitan azaltzen dira dokumentazioan eta egiten dutenean, askotan maila garrantzitsu bat islatuz, gure garaian da, ez lehenago. Beste era batera esanda, XVI. mende hasieran da beraien sendotze eta finkatzea.

²⁸⁰ Ald. GAMÓN, J. I., aip. lan., 289 orr. eta hh.

1. Kargu politikoaren betetzea

Prozesu hori ulertzeko, 1490 eta 1515 artean udal kargu garrantzitsuenetan aritu zirenen zerrendan erreparatu besterik ez dugu egin behar. 25 urte horietan bildu ditugun datuen arabera, Irizar bat bakarrik dokumentatua dugu, Martin, kapitain famatuaren aita, alkate 1490 eta 1515 urteetan; Martin La Renteriakoa, aldiz, 1511an agertzen zaigu kargu horretan²⁸¹. Partaidetza eskas honek alde handia du 1517-1544 epearekin. Azken hau I. taulan ikus dezakegu eta oso datu esanguratsuak ematen ditu.

I TAULA

ABIZENEN ETA UDALBATZA-KARGUEN ARTEKO ERLAZIOA (1517-1544)²⁸²

ERREJIDOREEKIN		ERREJIDORERIK GABE	
10 KARGU EDO GEHIAGO			
Isasti	16	Isasti	10
La Renteria	13	La Renteria	12
Irizar	12	Irizar	12
Goizueta	10	Goizueta	8
5-9RA ARTEKO KARGUAK			
Zubieta	8	Zubieta	7
Gabiria	7	Gabiria	6
Akorda	6	Akorda	5
Ierobi	6	Ierobi	4
Agirre	6	Agirre	1
Pikardia	6		
Lezo	5	Lezo	4
Arizmendi	5	Arizmendi	1

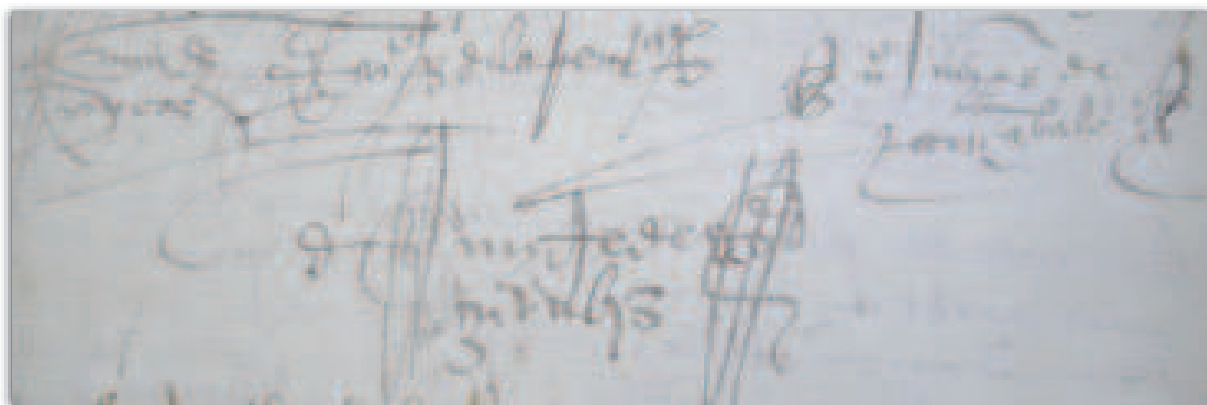
²⁸¹ Martin Irizarkoarentzat, TENA GARCÍA, M.ª S., aip. lan., 609 eta 610 orr.; CRESPO RICO, M. A.; CRUZ MUNDET, J. R.; eta GÓMEZ LAGO, J. M.: *Colección...*, II, aip. lan., 79. eta 80. dok.; eta OUA, C-4-4-3, 330 au.-at. folk. 1511 urtean Martin Irantzukoa izenekoa da alkate, gure ustetan Martin La Renteriakoa dena (ARChV. Pleitos Civiles. Lapuerta, Olvidados, 277-4).

²⁸² Taularen oinarria, identifikatuak ditugun parte hartzeko eta erabakitzeko eskumena zuten udalbatza-karguek osatzen dute: alegia, 196 alkate, hamabi nagusi eta errejidoreetatik, 185. Halako karguetatik 5 eta 9 artean betetzen dituzten abizenak ere jartzea egoki deritzogu, bi arrazoigatik: batetik, batzuk familia garrantzitsuenen hurbileko ahaideak zirelako eta ondorioz, ondorengo lerroetan aipatuko ditugulako; bestetik, alkate eta hamabi nagusiek errejidoreekiko duten ierarkizazioa hobeto ikusteko. Informazio gehiagorako, jatorrizko lanera jotzea gomendatzen dugu.

Begirada bat botatzea nahikoa da Irizar eta La Renteriak, Isasti eta Goizueta bezalako abizenekin batera, udal-kargurik garrantzitsuenak bete zituztela ikusteko. Honek, aurreko urteekin alderatuta, oso egoera ezberdina aurkezten du. Izan ere, 1517tik, eta gure garai osoan zehar, beraiek izango dira udalbatzaren ofizio nagusietan, errejimendua osatzen dutenetan, arituko direnak. Beraiek izango dira batzarretan biltzen ziren eta hiribilduko gobernu-organoan hartzen ziren erabakietan parte hartzeko eta erabakitzeko eskumena zuten ofizioetan jardungo direnak, alkate, hamabi nagusi eta errejidore karguen portzentaia garrantzitsu bat betez.

Abizen hauek zuten pisua areagotu egiten da azterketa honetan hiribilduaren gobernuan eskumen eta eragin handiagoa zuten karguei so egiten badiegu, alkatei eta hamabi nagusiei, alegia. Ikus dezakegunez, errejidoreak kontuan hartzen ez baditugu, Isasti abizenak 16tik 6 kargu galtzen ditu; La Renteriak eta Irizarrek, aldiz, ez dute ia aldaketarik.

Horrez gain, hainbat abizenen egoera hobeto ulertzeko, aurreko lerroetan esandakoa hartu behar dugu kontuan: abizen bereko pertsonak senideak diren ala ez jakitea. Goizuetarren kasuan, adibidez, badakigu loturarik gabeko bi familia direla eta Isasti eta Gabiriarekin ere beste horrenbeste antzematen da; azken hauen kasuan lotura zuzenik edo argirik gabeko hiru adarren aurrean baikaude. Isastiarrek “Errejidorerik gabe” taulan agertzen den beherakadak, adar ezberdinen aurrean gaudela pentsarazten gaitu. Batek kargu garrantzitsuak mantenduko lituzke eta besteak (edo besteek), berriz, garrantzia txikiagoa luke eta errejidore karguei lotuta egongo litzateke.

Udalbatzaren batzarretan hainbat senideen partehartzea islatzen duen adibidea: 1532ko urriaren 30eko batzarrean, Martin Irizarkoa kapitainak, Juan Perez La Renteria-koak, Migel Zurubizkoak eta Juan Martinez Arizabalokoak parte hartu zuten; lehenengoak alkate moduan, bigarrenak alkateorde gisa eta azkeneko biak hamabi nagusi bezala. Guztiek senidetasun-loturak zituzten: Martin eta Migel koinatuak ziren, Juan Perez eta Juan Martinez bezala. Juan Perez, gainera, Martinen alaben koinatua zen, Ana Lopez eta Maria Esteban Irizarkoarena, hain zuzen.

Irudian, ezkerretik eskuinera, Martin Irizarkoaren, Juan Perez La Renteria-koaren eta Juan Martinez Arizabalokoaren sinadurak. Behekaldean, Migel Zurubizkoarena (EUA, A-1-1, 47 at. fol.).

Hau izango da, gainera, La Renteria eta Irizarrekin dagoen ezberdintasunik nagusiena. Gabiria, Isasti eta Lezo abizenak gure artean oso goiz izango ditugu eta horregatik, hamarkadak igarotzen doazen heinean, familia edo leinu horiek beste adar batzuk sortuko dituzte, hasieran zuten senidetasun lotura zuzen horiek galduz. Irizar eta La Renteriak, aldiz, ia ez dira Errenteriar buruzko 1474 urtea baino lehenagoko dokumentazioan azalten eta horregatik, gure garairako, kide ezberdinen arteko odol-harremanak zuzenak dira. Beraz, Goizueta, Isasti eta Gabiriarren atzean abizenen bereko familia ezberdinak daudela jakinda, I taulan islatzen diren datuek La Renteria eta Irizar tarrei pisu gehiago ematen diete. Horrez gain, bi abizen hauen inguruan dokumentazio gehiago dugula onartu behar dugu eta ondorioz, genealogien berreraikuntza fidagarritasun handiagoz egin daiteke.

Herri mailan lortuko duten garrantziaz gain, abizen hauek hiribilduaren ordezkartza-karguetan ere arituko dira, hala nola probintzia-batzarreetan, Gortean edo Valladolideko Errege Txantzilleritzan.

Esteban Irizarkoa izan daiteke horren adibide. Ez dugu berari buruz 1516 urtea baino lehenagoko daturik topatu, bere ibilbidearen lehen pausoak jakiterik ez dugularik. Urte horretan Ermandade-alkate kargua beteko du; 1518an, aldiz, Zestoan ospatu ziren Batzar Nagusietan arituko da hiribilduko prokuradore batzarkide bezala, Errenteriako hamabi nagusi izendatu zuten urte berean, alegia²⁸³. Hau da, gainera, udalbatzako ofizial bezala ikusten dugun lehen urtea, aurretik beste batzuetan jardun zela pentsa badezakegu ere. Orduetik gizarte politikoan finkaturko da eta hiribilduko ordezkari bezala ikusteko aukera izango dugu Hernaniko 1533ko Batzar Nagusietan eta 1534ean ospatutako Batzar Berezi batzuetan²⁸⁴.

Esparru ezberdinetan aritzeko dinamika honetan, erregearen aldeko zerbitzuak eta Gortearrekin izan zitezkeen kontaktuak ere kontuan hartzekoak dira²⁸⁵. Azpimarragarria da mosen Pedro Irizarkoaren kasua, Martin kapitainaren eta aipatu dugun Esteban eskribauaren anaia; Karlos V.aren kapilau izatera iritsi zen eta, horrez gain, nafar eta frantsesen aurkako borrokan zein Komunitateen Gerran errege-armaden prestakuntza lanetan aritu zen²⁸⁶. 1518an jada, Pedro errejimenduko

²⁸³ IRIJOA CORTÉS, I.: *Gipuzkoa, "so color..."*, aip. lan., 238 orr.

²⁸⁴ ORELLA UNZUÉ, J. L.: "Estudio iushistórico de las Juntas de Gipuzkoa hasta 1550". In: ORELLA UNZUÉ, J. L.; eta GÓMEZ PIÑEIRO, J. L.: *Las Juntas en la conformación de Gipuzkoa hasta 1550*. Donostia: Gipuzkoako Batzar Nagusiak-GFA, 1995, 252 orr. (143-258) eta LARRAÑAGA ZULUEGA, M.; eta LEMA PUEYO, J. A.: "Regesta de las Juntas Generales y Particulares de Gipuzkoa hasta 1550". In: ORELLA UNZUÉ, J. L.; eta GÓMEZ PIÑEIRO, J. L., aip. lan., 130 orr. (103-141). Udal karguei dagokienez, alkateorde izan zen 1526an, alkate 1527 eta 1533 urteetan, hamabi nagusi 1537an eta udal eskribau, gutxienez 1524 eta 1539an; horrez gain, sisa eta kai-zerga errentan hartu zituen 1521ean.

²⁸⁵ OLIVERI KORTA, O.: *Mujer y herencia en el estamento hidalgo guipuzcoano durante el Antiguo Régimen (siglos XVI-XVIII)*. Donostia: GFA, 2001, 56-57 orr.

²⁸⁶ AGS. Contaduría Mayor de Cuentas, 1ª época, 14. sorta.

ordezkari lanetan ibilli zen, Pedro de Nava korrejidoreak Errenteriaren, Donostiaren eta Hondarribiaren aurka emandako mandatua baliogabetzeko eskaera egiteko ahalordea eman zitzaioenan²⁸⁷. Ez da harritzekoa, beraz, udalbatzak Irizartarrak Txantzilleriara bidaltzea, hiribilduak martxan zituen auzietan aritzeko asmoarekin. Hala, Esteban Valladolidera joango da 1534an; Martin, aldiz, Gortera abiatuko da 1539 urtean eta bidean Valladoliden geldialdia egingo du, udalbatzak bertako auzitegian zituen auziak zein egoeratan zeuden jakiteko asmoz²⁸⁸.

Baina abizen hauek ez ditugu bakarrik esparru politikoan ikusiko; hiribilduko arlo ekonomikoan ere parte hartuko dute, udalbatza-errenten kudeaketa lortuz edota hainbat hiri-ondasunen ustiapena eskuratuz.

2. Udalbatza-errenten eta hiri-ondasunen errentamendua

Elite eta oligarkien gaineko ikerkuntzetan, ohiko ikuspegi politikoaz gain (hau da, udalbatzaren ala beste nolabaiteko kargu ezberdinetan aritzea), azken lanak pertsonen, familiek eta leinuek alor ekonomikoan jokaturako papera ere azpimarratzen ari dira. Alde batetik, errenta eta baliabide ezberdinen errentatzaileak nortzuk ziren iker-tuz; bestetik, errentamendu prozesuan era batera edo bestera nortzuk hartzen zuten parte aztertuta. Posturagileak eta fidatzaileak zeintzuk ziren jakiteak, adibidez, udalbatza-sisteman botorearen kontrola eta jarduna zuten familia eta leinu ezberdinen arteko erlazioak era fidagarriago batean ikertzeko aukera ematen digu²⁸⁹.

Honen ildotik, argi dago hiribilduko elitea osatzen zuten familiek, esparru politikoaz gain, botorearen gaia udalbatzaren baliabideen kontrolaren eta hauetara iristeko behar ziren tresnen aldetik ere planteatu zutela; horregatik, abizen hauek errenta eta balibabide horien kudeaketa askotan eskuratu zutela pentsatzen dugu. Azken finean, arlo ekonomikoa botorearen beste esparru bat da eta bereziki garrantzitsua izan daiteke merkatal dinamika inportantea izan dezaketen hiribilduetan; hala nola, kostaldekoetan eta beraien portuak erakargarritasun handia zuen horietan. Izan ere, honen ondorioz sortutako jarduerak, muga-zergek eta hainbat hiri-ondasun errentek, udalbatzaren kutxari berebiziko diru-sarrerak ekarriko dizkiote.

²⁸⁷ AGS. CC. Memoriales y Expedientes, 131-3.

²⁸⁸ EUA, A-1-4, 18 au.-19 au. folk. eta EUA, A-1-5, 28 au.-29 au. folk.

²⁸⁹ Adibide baterako, ikus JARA FUENTE, J. A.: "Identidad corporativa y constitución política urbana: solidaridades económicas y poder en el marco de los procesos de afianzamiento de las rentas concejiles". In: GUERRERO NAVARRETE, Y. (koord.): *Fiscalidad, sociedad y poder en las ciudades castellanas de la Baja Edad Media*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, 2006, 11-60 orr. Gipuzkoar kasurako, ikus ARAGÓN RUANO, A.: "Recaudadores municipales en Guipúzcoa en los inicios del siglo XVI (1500-1520)" (*En busca de Zaqueo: los recaudadores de impuestos en las épocas medieval y moderna. Pamplona, 11-13 de noviembre de 2010* kongresura aurkeztutako ponentzia) (prentsan).

Gaur egungo hipotesi batzuek, kargu politikoak kontrolatzen zituzten familiek hiri-bilduko esparru ekonomikoa ez zutela zergatik modu zuzen batean gozatu behar defendatzen dute. Hala, alkate eta hamabi nagusi karguak betetzen zituzten abizenen eta errejidore ofizioetan aritzen direnen artean ezberdintasunak ikusi badaitezke, errenten munduan ere antzeko prozesua biziko litzateke. Ondorioz, hauetan parte hartzea edo beraien kudeaketa eskuratzea nahiko esparru irekia izango zen, benetako kontrola gutxi batzuen esku jarraituko bazuen ere²⁹⁰.

Hipotesi honi jarraituz, guk kontuan hartuko duguna zera izango da: errenten kudeaketa nortzuk eskuratu zuten jakitea. Batetik, Irizar eta La Renteriaren historia jorrazteko gure helburua betetzeko oso datu adierazgarriak ditugulako; bestetik, dokumentazioak posturagileen edo fidatzaileen inguruan ia daturik ematen ez digulako.

II TAULA
IRIZAR, LA RENTERIA, AKORDA ETA
ZURUBIZTARREK LORTUTAKO ERRENTAMENDUAK

ERRENTATZAILEAK	ERRENTA	EPEA
Akorda, Gregorio	Lonja	1544-45
Akorda, Gregorio	Sisa eta kai-zerga	1544-45
Akorda, Martin Perez	Sisa eta kai-zerga	1536-37
Akorda, Martin Perez	Lonja	1538-39
Irizar, Esteban	Sisa	1521-22
Irizar, Martin	Lonja	1533-34
Irizar, Martin	Sisa eta kai-zerga	1545-46
La Renteria, Martin	Lonja	1517-18
La Renteria, Martin	Lonja	1518-19
La Renteria, Martin	Lonja	1519-20
La Rentería, Martin	Lonja	1520-21
La Renteria, Martin	Lonja	1529-30
Zurubiz, Migel	Lonja	1523-24
Zurubiz, Migel	Lonja	1524-25
Zurubiz, Migel	Lonja	1526-27
Zurubiz, Migel	Sisa eta kai-zerga	1527-28
Zurubiz, Migel	Sisa eta kai-zerga	1529-30
Zurubiz, Migel	Lonja	1530-31
Zurubiz, Migel	Sisa eta kai-zerga	1530-31
Irizar, Maria Martin (Migel Zurubizkoaren alarguna)	Lonja	1534-35

²⁹⁰ Horren inguruan oinarrizkoa dugu honako ikerketa: JARA FUENTE, J. A.: *Concejo, poder y élites. La clase dominante de Cuenca en el siglo XV*. Madrid: CSIC, 2001.

II. taula interes honen adibide oso argia da, izan ere, elkarren artean ahaidetasun loturak zituzten 4 familiek 1517 eta 1545 artean dokumentatuak ditugun 36 errentamenduetatik 20 lortu zituztela adierazten baitu. Bereziki azpimarragarria da lonjaren kasua, aipatu dugunez udal-errenta nagusia, 23 errentamenduetatik, abizen horiek 13 eskuratuko baitituzte. Halaber, sisa eta kai-zergaren errentamenduen erdia baino gehiago lortuko dituzte, hamahirutik zazpi, zehazki.

Pertsona horien artean Migel Zurubizkoa nabarmentzen da, batez ere lonjaren errentamenduan. Bitxia bada ere, Migelen garrantzia hau udalbatza-karguetan izan zuenaren alderantziz proportzionala da, azken hauetan oso agerpen txikia izan baitzuen. Bere koinatu Martin eta Esteban Irizarkoak, aldiz, kontrako kasua dira, arlo politikoari lehentasuna eman baitzioten; ondorioz, Zurubizen paper garrantzitsu hau beraiekin zituen loturetan oinarritua zegoela uste dugu, bere merkatal jarduerak horretan lagundu bazuten ere.

Akordarrek berriz, Gregorio eta Martin Perez aita-semeen bidez, bi errenta nagusien kudeaketa lortuko dute: bigarrena sisa eta kai-zergaren arduraduna izango da 1536an eta lonjarena 1538an; bere aita, berriz, bi errenten kargu egingo da 1544an. Zurubizen kasuan bezala, bi pertsona horiek, bereziki Martin Perezek, ez dute udalbatzaren kargu handirik beteko, horrek pertsona garrantzitsuak ez zirenik esan nahi ez badu ere. Gregorio ontzi-maisua adibide azpimarragarria da; alkate izango dugu 1523an, hamabi nagusi 1543 urtean eta kontu-ikuskatzaile 1534 eta 1542an. Horrez gain, hainbat errejimendu berezitan parte hartuko du, hau da, udalbatzarretan gai zehatz batzuk lantzeko udalbatzak espresuki deitzen zituen pertsonen artean egongo da. Gregorioren seme Juanes Akordakoak, aldiz, 1542-1543ko lonjaren errentamendua lortuko du beste hiru pertsonekin batera eta kargu politikoei dagokienez, 1524 eta 1530ean hamabi nagusi hautatua izango da, 1537an alkate izatea lortuko du eta 1525, 1529, 1531 eta 1535 urteetan diputatu izendatuko dute. Azkenik, Martin Perezi dagokionez, oso parte hartze eskasa izango du: errejidoreorde izango da 1524an eta kontu-ikuskatzaile 1534 eta 1535 urteetan.

Alabaina, errenta hauetan alkate zein hamabi nagusi karguak bete zituzten pertsonak ageri zaizkigu. Hala, Martin La Renteriakoak lonjaren errentamendua eskuratu zuen bost urtetan.

Errenten errentamenduaren inguruan azken ohar bat egin behar dugu. Izan ere, udalbatzaren diru-sarreretara ekarpen gutxi zutenetan, hala nola burdin-beten pisuan ("*peso de la vena*"), ez dira orain arte aipatu ditugun lau abizenak azalduko. Horrek, beraz, argi eta garbi adierazten du udalbatzaren arlo ekonomikoan jerarkizazio bat zegoela.

Errenteriako hiribilduaren hiri-ondasunei dagokienez, baso-ustiapenean oinarritutako lurrek udalbatzaren diru-sarrera nagusietako bat izan zirela esan beharra dago. Ditugun datuen arabera, horien bidez lortutako diruak, lonja eta sisa eta kai-zergarekin batera, diru-sarrera guztien %60-70a osatuko du.

Gure kasuan, hiri-ondasun hauen gehiengoak bailaran eta inguruetan zeuden burdinoletan du oinarri, Errenteriako basoek egur-ikatzak egiteko beharrezkoa zen egurra erruz baitzuten. Ondorioz, honen salmenta bidez diru-sarrera handiak lortu ziren. Errentak bezala, egur honen salmenta enkante publikoan egiten zen eta lur-sail bakoitzean zeuden egur-kargak ziren ateratzen zirenak. Enkanteetan parte hartzen zuten pertsonen azterketa oso interesgarria da, gure hiribilduko auzotarrez gain, beste leku batzuetako merkatari edo burdinola jabe zein olagizonek parte hartu zutelako: besteak beste, Hernani, Donostia edo Oiartzungoak, baina baita Goizueta eta Arano bezalako nafar herrietakoak ere.

Gure auzotarren artean Akorda, Irizar eta La Renteria abizenak dira partaidetza nabarmenena dutenak. Martin Irizarkoak hiru salmenta eskuratu zituen; bere anaia Estebanek, aldiz, sei. La Renteriarrei dagokienez, Gregorio eta bere aita Martinek 5 eta 8 lortuko dituzte, hurrenez hurren. Gehien nabarmenduko dena, ordea, Martin Perez Akordakoa izango da. 1534 eta 1539 arte lortu zituen salmenten bidez, 7.520 ikatz-karga erosi zituen eta udalbatzari 136.195 maraitako ekarpena egin zion.

Azken pertsona honek Zurubizek Irizartarrekin zuen antzeko kasua aurkezten du. Izan ere, Martin Perez, andre Maria Martinez Akordakoaren anaia zen, Martin La Renteriakoa kapitainaren emaztea. Ondorioz, Migel Zurubizkoarekin Irizartarrekin lonjaren eta sisa eta kai-zergaren errentamendu ugari lortu bazituzten, La Renteriarrek emaitza berdintsua lortu zuten egur-kargen alorrean. Hala, esparru honetan Irizartarrekin parte hartze interesgarria izan bazuten ere, Martin eta Gregorio La Renteriakoa eta Martin Perez Akordakoaren aldean, apala izan zen.

Jarduera hauek guztiek, jakina, bi abizenek olen munduan zuten interesen isla dira. Martin Perez Akordakoa, adibidez, Ieroa-Handi etxe oiartzuarretik gertu burdinola bat eraikitzen ari zen 1532 urtean, eta badakigu, halaber, Orkazpide eta Ugarteola burdinolak errentan hartu zituela²⁹¹; Martin La Renteriakoa, aldiz, Zuaznabar eta Torres burdinolen erdiaren jabe zen²⁹².

²⁹¹ GAO-AGG CO MCI 44. DÍEZ DE SALAZAR, L. M.: *Ferrerías guipuzcoanas...*, aip. lan., 38, 50 eta 51 orr.

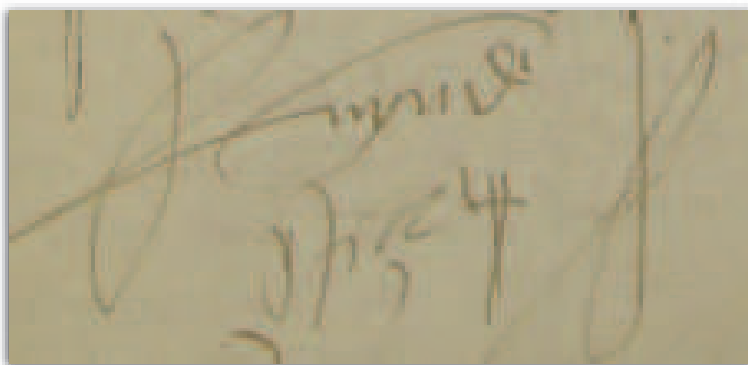
²⁹² GAO-AGG CO MEJ 146.

3. Familia nagusiak eta beraien arteko loturak

Aro Berriaren hasierako Errenterian izan ziren bi familia nagusien gorabeherak aztertzen hasteko, lehenengo eta behin aipatu behar dugu dokumentazioan azaltzen diren lehenak Irizartarrak direla.

Datu ezaren aurrean, Martin Perez kapitain famatuaren aita Martin Irizarkoan jarri behar dugu kapitainez eta eskribauz osatutako familia garrantzitsu honen jatorria. Lehen aipamen dokumentala 1474ko irailekoa da, Errenteriak Donostiaren aurka zuen auzian Migel Santxez Ugartekoaren aldeko ahalordea ematen duten pertsonen artean azaltzen delarik. Hainbat urte beranduago, 1490ean, udalbatzaren karguetan ikusteko aukera izango dugu²⁹³. Urte honetan alkate izendatua izango da, eta 1515 eta 1521 urteetan berriz beteko du kargu hori. XV. mende amaieran Maria Esteban Lastolakoarekin ezkondu zen, eskualdeko leinu garrantzitsu bateko kidea; beraz, garai honetan Martinek nolabaiteko garrantzia zuen pertsona zela ondorioztatu dezakegu.

Hau kenduta, hari buruzko informazioa urria da eta dokumenturik nabarmenena bere testamentua dugu, 1522ko azaroaren 20ean egindakoa²⁹⁴. Aditzera ematen duen informazioaren arabera, badakigu udalbatzak berarekiko hainbat zor zituela, bai bere 1521eko alkate jarduerarekin lotuak eta baita Erroman igaro zituen 4 hilabeteekin zerikusia zutenak ere; azken hauek, ziurrenik, hiribilduko esparru erlijiosoaren inguruan izango ziren. Egonaldi honi buruz hitz egiterakoan, Martinek aipatzen zuen, bidaia hori aprobetxatuz, Napolin bere negozioetan hainbat denbora eman zuela. Honek merkataritzari lotutako jarduerak erakutsi dezake, agian garraiolari bezala; badakigu burdinaren negozioan interesak zituela eta, hau dela eta, produktu honen esportazioan aritu zelakoan gaude²⁹⁵.

Martin Irizarkoa nagusiaren sinadura
(EUA, A-1-1, 4 au.: 1521eko ekaina).

²⁹³ CRESPO RICO, M. A.; CRUZ MUNDET, J. R.; eta GÓMEZ LAGO, J. M.: *Colección...*, II, aip. lan., 58 eta 83. dok.

²⁹⁴ GPAH-AHPG 3/293, 1 au.-2 at. folk.

²⁹⁵ Nikolas Agirrekoak upel bat sagardogatik dirua zor zion eta Juanes Akordakoak, aldiz, 12 kintal-burdin zor zizkion.

Bere lursailetan sagardoa ekoizten zuela badakigu ere, ez dugu, zoritxarrez, bere ondasunen inguruko berri askorik. Testamentua ospatu zen Lekunberri basetxeaz gain, Larratxipin zegoen lursail baten jabe zela besterik ez dakigu, udalbatzak bere emazte Maria Estebani 1496ean saldu ziona. Eskritura honek, baina, hainbat datu ematen ditu; izan ere, lursail honek Lekunberriko sagardiarekin muga egiten zuen eta honek, Martinek landa-ondasun higiezinaren inguruan inbertsio eta biltze-politika bat egin zuela adieraziko luke²⁹⁶.

Irizararren ondareaz gehiago jakiteko, Martinen seme-alaben ezkontza-hitzarmenetan jarri behar dugu begirada, bere ondorengotzan, beraz. Pedro semeak, elizgizon eta 1504ko martxoa baino lehenago Errenteriako benefiziodun izendatua²⁹⁷, Karlos I.aren kapilau izatera ailegatuko da urte gutxiren buruan. Honek Gortean mugitzeko aukera emango dio, bere anaien eta senideen aldeko mesedeak lorteko tresna bihurtuko delarik.

Pedroz gain, Irizar-Lastola bikoteak beste 5 seme-alaba izango ditu: Martin kapitaina, Esteban eskribaua eta Grazia, Maria Martin eta Maria alabak. Azken hiru hauen ezkontzek hiribilduko negozio-gizon, garraiolari eta merkatariekin egindako loturen adibide izango dira: Martin Santxez Darietakoa pilotuak Katalina hartuko du emazte gisa²⁹⁸, Maria Martin Migel Zurubizkoarekin ezkonduko da eta, azkenik, Graziak Juan Perez Goizuetakoa senar izango du.

Azken hauen ezkontza-hitzarmena 1492ko maiatzaren 15ean ospatu zen eta garraiolari garrantzitsu izandako Juanto Perez Goizuetakoaren oinordekoa, litekeena Italian garraio lanetan ibilitako baten alabarekin lotzen zuen.

Martin Irizarkoaren kasuan bezala, Juanto Perez Goizuetakoak 1485ean bere testamentua egin zuenean ez zuen bere ondasunen inguruan zehaztasun handirik egiten, nahiz eta harresi barruan eta jurisdizkioan etxeak, lurrak, mendiak eta sagardiak zituela adierazi. Baina horrez gain, nao baten jabe zela, kontu-liburu bat eta Bristolgo merkatarieri erositako oihal ingelesak aipatzen zituen eta ondorioz, ezkontza-hitzarmenak itsas-garraiolarien bi familia elkartu zituela dirudi. Ez dakigu hitzarmena adostu zuten bi aldeetako zeinek zuen garrantzia handiagoa, nahiz eta Juantok bere negozioetan esparru geografiko handia hartu. Ildo beretik, badakigu Martin Irizarkoak Aragoiko 90 florin hitz eman zituela ezkonsari moduan, 60 dukat inguru, oso altua ez zen kopurua. Gure ustetan, Irizartarrak oraindik maila apalago bat dutelako erakusle izan daitekeena.

²⁹⁶ EUA, A-1-1, 144 at. fol.

²⁹⁷ AGS. RGS. 1504-III, 324 fol.

²⁹⁸ Eta bere koinatu Martin Irizakoaren negozioetan bere izenean ariko dena. Adibide baterako, ikus EUA, A-1-1, 43 at.-44 au. folk. Zalantzarik gabe, Irizartarreko loturak errejimenduaren ateak irekiko dizkiola uste dugu, hamabi nagusi izan baitzen 1536 eta 1540ean eta kontu-ikuskatzaile 1527 eta 1541ean.

1492ko ezkontza-hitzarmenak eta ondorengo urteetan sortutako auzi batek, Juantoren ondasunak pixka bat zehazten dituzte: hiribildu barnean dagoen etxe bat, bertan dagoen enparantza eta orube bat, bere labearekin, Juango Aiakoaren etxe ondoan dagoen enparantza bat eta Alabergan dauden bi sagardi. Aiaren aipamenak Goizuetarren eta Irizartarren arteko lotura argitu dezake: izan ere, Aiaren emaztea Luzia Lastolakoa zen, Grazia Irizarkoaren ama zen Maria Esteban Lastolakoaren ahizpa. Hala, bizilagun bezala mantentzen ziren harremanek inguruko pertsonak zituzten negozioei eta egoerari buruzko ezagutza handiagoa ekarriko lukete, etorkizuneko ezkontzak erraztuz.

Martin Irizarkoaren seme-alaben loturekin jarraituz, Maria Martin Irizarkoaren eta Migel Zurubizkoaren artekoan jarri behar dugu begirada, azkenarentzako bene-tako giza-igoera bihurtu baitzen²⁹⁹.

Familia politikoak Migelentzat zuen garrantziaren adibide bikaina bere testamenu dugu. 1534ko ekainaren 8an egindako eskritura horretan, bere emazteak eta testamentu-betearazleek agintzen zuten lekuan ehorts zezatela zioen. Betearazleen izenak oso esanguratsuak dira, bere koinatu Martin, Esteban eta mosen Pedro Irizarkoa baitziren; etorkizun espirituala familia politikoaren esku gelditzen zelaren adibide garbia. Halako neurriak Zurubizen arbaso aipagarrien gabezia agerian uzten du, aurreko xedapenak Irizartarrek elizan izango zuten hilobian ehortszea aurreikusten baitzuen eta ez, ordea, Migelen aita-amek edo beste odol-senideek izan zezaketen horretan. Migelek Irizartarrekin zuen senidetasun-babes erlazioa bere oinordekoa izendatzerakoan ere ikus dezakegu; Domingo bere semea oinordeko izendatzen eta ondasunen heren eta bostenean hobetzen bazuen ere, ondarearen administrazioa eta gozamina bere emazte Maria Martinen eskutan uzten zuelako. Domingo oinordekoak, gainera, ama begirunez tratatu beharko zuen eta horrez gain, “*tenga como a madre debe tener e dando las honrras que yo le solía dar*”.

Migel Zurubizkoaren familia garrantzitsu falta honek azalduko lituzke abizenak dokumentazioan utzi dituen aipamen eskasak. Hala, gure garairako Migel eta, hein txikiago batean, bere seme Domingo horren ordezkari bakarrak izan zirela esan dezakegu.

Azken hau 1535eko abuztuan Markesa Isastikoarekin ezkondu zenean, Migelek eta Maria Martinek ezkonsari gisa hainbat ondasun jarri zituzten: errebalean zituzten etxeak eta baratze bat, eta Alabergan zeuden sagardi eta txaradi bat. Halaber, dokumentu berean Domingo beraien oinordeko izendatzen zuten, ondasunen heren eta bostenean hobetuz. Ezkontideek, gainera, 330 dukat jasotzen zituzten *propter nupcias* dohaintza moduan: horietatik 200 Migel bizi zenean jasotakoak

²⁹⁹ Zurubizen gorabeheretarako, ikus GAO-AGG MCI 74.

eta beste 100ak ondoren ordaindutakoak, 1535 apirilaren 26an hain zuzen ere. Horrez gain, ezkontza-hitzarmenak Migel eta Maria Martinen beste seme-alabei utzitako seniparteak ere aipatzen zituen: Graziari 200 dukat; 150 Magdalenari; eta azkenik, garai hartan ikasle zen Migel semeari, 120 dukat, ikasten jarrai zezan. Horrez gain, badakigu Zurubiz-Irizar bikoteak ordurako 200 tonatako nao bat bazuela.

Datu honek Martin Irizarkoarengan eta Juanto Perez Goizuetakoarengan ikusi ditugun garraiolari-merkatari jarduerekin harremanetan jartzen gaitu. Gainera, Migelen itsasontzia Levante aldean jardun zen, hau da, Martinek ezagutzen zuen esparru batean. Urte batzuk beranduago, gainera, Migelen seme Domingo hil zenean, buru zen ontzia Genoan saldu zen³⁰⁰.

Agidanez, Migel Zurubizkoaren jardunak eta merkataritza-negoziotan aritzeak, Irizartarrekin lotzeko ateak ireki zizkion, sozioalki igo eta hainbat ondasun higiezin eskuratzeko aukera bikaina lortu zuelarik³⁰¹. Domingo Zurubizkoak bere aitaren pausoak jarraitu zituen. Behin ezkontuta, berak eta Markesa Isastikoa bere emazteak, Migelen nao handiena eskuratu zuten eta baita karabela bat eraiki ere. Lehenengo ontziarekin Domingok Levante aldera jo zuen, Genoan hil zelarik; bigarrenarekin, berriz, bere koinatu Juan Perez Darieta itsasoratu zen eta garraiolari lanetan aritu zen.

Bistan da Martin Irizarkoaren alaben ezkontzek itsasoari lotutako jardunetan (garraioan zein merkataritzan) ari ziren pertsonekin izandako loturak islatzen zituztela. Eta dinamika horrek hurrengo belaunaldietan jarraipena izango du: Migel Zurubizkoaren eta Maria Martin Irizarkoaren alaba Katalina, Juan Perez Darietakoarekin ezkondu baitzen. Baliteke azken hau Katalina Irizarren zuzeneko ahaidea izatea, azken hau Maria Martinen arreba izateaz gain, Martin Santxez Darietako pilotuaren emazte izan baitzen³⁰².

Ikusi dugunaren arabera, garrantzia badute ere, Irizartarrak ez dira gehiegi nabarmentzen, baina oraindik Martinen bi semeen loturak ikusi behar ditugu. Batetik Esteban Irizarkoa eskribaua dugu, merkataria eta garraiolari beraien ondorengoetako batzuk notario-hezkuntzara bideratzen zituztelako adibidea. Hala, bere anai-arrebekin alderatuta, ezkontza-politika ezberdin bat agertuko du. Aurrekoen kasuan garraiolari eta merkataria txikien arteko harremanaz aritu bagara, oraingoan Errenteriako Behe

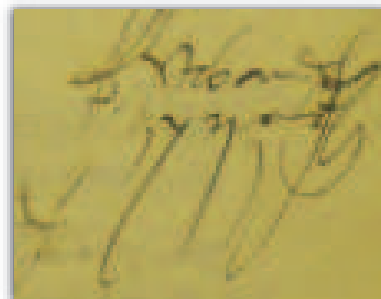
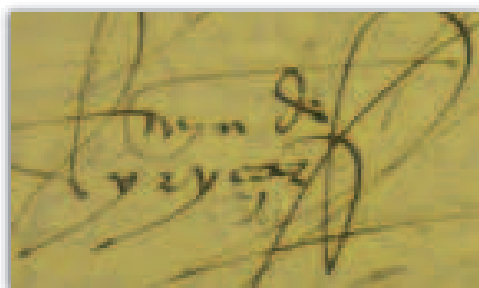
³⁰⁰ Domingok etsaiei hartutako nao bat eta honen salgaiekin batera. Guzti honek Mediterraneoan turkiarren aurka izan ziren kanpainetan egindako zerbitzu militarrekin harremanetan jartzen gaitu.

³⁰¹ Zurubiz jada, 1518an hiribilduaren izenean ematen den ahalordean lekuko dugu. AGS. Cámara de Castilla, Memoriales y expedientes, 131-3.

³⁰² Ahaidetasunaren inguruan, ikus ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1681-2, 62 au. fol.

Erdi Aroan garrantzia izan zuten leinuekin egindako loturaren aurrean gaude. Izan ere, Estebanek Maria Perez Garitakoa hartuko du emazte, hiribilduko familia zaharrenetako eta eskribauez osatutako baten ordezkaria³⁰³.

Letren munduarekin zerikusia zuen ezkontza dela Estebanek bere testamentuan aipatutako zor eta ordainagiritan ikus dezakegu, horietako hainbatek epaiketa eta auzietan sortutako gastuekin lotura baitute. Badakigu, gainera, bere anaia mosen Pedrorekin harreman estua izan zuela, azken honek 1522 eta 1523 artean kostaldean zeuden errege-armadetarako hornidurak erosten ziharduenean Estebanen laguntza jaso baitzuen³⁰⁴.

Irizar anaien sinadurak (1535-02-17)

Ezkerretara Martin kapitainarena; eskuinera, berriz, Esteban eskribaurena (EUA, A-1-3, 68 au. fol.).

Badugu Esteban eta Mariak beraien bizitzan zehar metatu zituzten ondasunen berri³⁰⁵: bi etxe hiribildu barnean, bi baratze harresietatik kanpo baina hiribildu ondoan, Maleo basetxea, Urreizti-ederra basetxea, non mendiak, txaradiak, gaztainadiak eta sagardiak landatu zituzten, eta Kanpiziaga basetxea bere lursail, sagardi, txaradi, gaztainadi eta fruta-arbolekin. Halaber, Salbasurainen (Murgia) zeuden eta Murgiako jaunarenak ziren hainbat mendi erosi zituzten, non, urte batzuk geroago, Esteban eta Maria Perezen seme Martin Irizarkoak Floreaga etxea eraiki zuen.

³⁰³ AGS. CC. Memoriales y Expedientes, 121-168; CRESPO RICO, M. A.; CRUZ MUNDET, J. R.; eta GÓMEZ LAGO, J. M.: *Colección...*, I, aip. lan., 9., 10., 19. eta 38. dok.; CRESPO RICO, M. A.; CRUZ MUNDET, J. R.; eta GÓMEZ LAGO, J. M.: *Colección...*, II, aip. lan., 79. dok.

³⁰⁴ Ikus GPAH-AHPG 3/293, 2. espediente, 7 au.-8 au. folk.

³⁰⁵ Orain emango dugun informazioari buruz, ikus ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1681-2.

Bien testamentuek, Mariarenak bereziki, bikoteak lortutako giza-hobekuntza adierazten digute: beraien lurak eta basetxeak maizterren bidez ustiatzea, morroi nafar zein oiartzuarrak izatea edota txerri-aziendaren jabe izatea, bien finkatzea adierazten baitute. Halako prozesua lurretan eta ondasun higiezinetan inbertituz emango zen, hauek sagardo ekoizpena eta behi, ahuntz edo ardi-abeltzaintzara bideratuz³⁰⁶.

Jarduera hauei baina, merkataritza eta ontzigintza batu behar zaie. 1524an, adibidez, Estebanek 80 tonako nao bretoi bat erosi zion Azkaiñeko auzotar Martin Agorretakoari³⁰⁷. Horrez gain, eskribauak lortutako egur kargak aipatu behar dira, nahiz eta ola-munduan izan zuen partaidetzari buruzko daturik ez izan. Alabaina, oso adierazgarria da esparru horretan Estebani eta baita bere anaia Martini buruz ditugun lehen datuak 1531tik aurrerakoak izatea; izan ere, orduan, Estebanen iloba eta Martinen alaba zen Maria Estebanek Torres burdinola oiartzuarraren erdia lortu zuen Gregorio La Renteriakoarekin ezkontzeagatik³⁰⁸.

Irizarrekin amaitzeko, Martin Irizarkoa kapitainari buruz hitz egin behar dugu, bere ondorengo ezkontza-hitzarmenek adieraziko duten bezala, bera izango baita gehien nabarmenduko den senidea eta abizenari ospea eta ohorea emango dizkiona. Historiografiak bere ekintza militarretan jarri du begirada, bereziki 1527an burutu zuen Jean Fango frantses kortsarioaren harrapaketa; eta ez da harrizkoa hau azpimarratzea, abizenaren armarrria sortzeko aukera eman baitzion. Arlo militarraz gain, baina, baditugu beste hainbat datu.

³⁰⁶ GPAH-AHPG 3/294, 22 au.-at. folk.; eta ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1681-2, 61 au. fol.

³⁰⁷ GPAH-AHPG 3/294, 28 au.-at. folk.

³⁰⁸ Halaber, badakigu Estebanek bere anaia Martini 200 dukat mailegatu zizkiola, azken honek nao baten eraikuntza egin zezan. Ikus ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1681-2, 94 at. fol.

I ZUHAITZ GENEALOGIKOA : IRIZAR*

Martin Irizarkoa
t. 1522

X Maria Esteban Lastolakoa

1529ko uztailean adibidez, urteko 30.000 maraitako saria jaso zuen, berak eta bere galeoiak egindako zerbitzuengatik. Datu hau, ordea, aurreko urteetan burutu-tako lanen ondorio besterik ez da. 1526ko abenduan, *La Magdalena* izeneko bere 625 tonako galeoiaren uretaratzearen berri izan zezala eskatzen zion erregeari eta 1528ko apirilaren 22an, arrazoi beragatik saria eskatzen zuen; eskaera honek, baina, 1531 urtean oraindik erantzunik jaso gabe jarraitzen zuen³⁰⁹.

Edonola ere, 1527ko gertakaria Martin Cádiz salgaiak garraiatzen zihoala gertatu zela azpimarratu behar dugu, merkatal-jarduera bat betetzen ari zenean, alegia³¹⁰. Hala, litekeena da Martin produktuen garraio lanak bere ontzi propioetan egitea, bai bere aginduz eraikitakoen bidez nahiz erositakoen bitartez. 1525eko uztailearen 14an, adibidez, Pedro Arizmendikoak bere *Magdalena* pinazaren erdia saldu zion 210 dukaten truke³¹¹. Bestalde, badakigu bere anaia Estebanek bezala, abeltzaintzarekin zerikusia zuten jardueretan aritu zela eta *Magdalena* ospitale ondoan baratze bat zuela, 1525ean Munjun Lesakakoari saldu ziona³¹².

* Legenda: e: ezkontza-data; h.: heriotza-data; j.: jaiotza-data; i: aipatzen den dataren ingurukoa; l.: aipatzen den data baino lehenago; t.: testamentu-data.

³⁰⁹ AGS. CMH. Contaduría del Sueldo, Segunda Serie, 4. sorta, f. g.

³¹⁰ BOZAS URRUTIA, E., aip. lan., 94 eta 96 orr.; edo GAMÓN, J. I., aip. lan., 297 orr.

³¹¹ GPAH-AHPG 3/295, 1 au.-at. eta 50 au.-at. folk.

³¹² GPAH-AHPG 3/3354, f. g.; eta GPAH-AHPG 3/295, 50 au.-at. folk.

Martinen familiaren inguruko informazioari dagokionez, bere emazteari buruz aipamen bakarra topatu dugu. Jordana Lekuonakoa zuen izena eta ziurrenik Oiartzunen jatorria zuen leinu baten ondorengo zen, bailaran Lekuona izena duten hainbat etxe baitzeuden³¹³.

Azkenik, ohore-ondareaz hitz egin behar dugu. 1527an armarrria izateko lortutako mesedeaz gain, Martinek Errenteriako parrokia-elizan hilobia eskuratu zuen, bere familiaren ehorte-leku bihurtuko delarik. Bere alaba Ana Lopez Irizarkoak, adibidez, bertan ehorts zezatela agindu zuen, 1560ko otsailaren 16ean egin zuen testamentuan xedatutakoaren arabera³¹⁴.

Migel Zurubizen kasuak udal-errenten errentatzaile batekin izandako lotura islatuko duela esan badugu ere, ez da adibide bakarra izango. Hala, Irizartarrak beste batzuekin elkartuko dira, Martin Aiakoa kasu. Hau Martin Perez Irizarkoa kapitainaren amaldeko lehengusua zen, lonjako errentatzailea 1526-1527 eta 1527-1528 urteetan, eta 1536ko amaieran itsasoan hil zen, bere lehengusu Martinen nao batean zegoelarik. Aia eta Irizartarren arteko harreman estuak Martin Aiakoaren testamentuan ikus daitezke. Izan ere, berak bere ama Luzia Lastolakoa oinordeko izendatu ondoren, azken honek, bere azken borondatea adierazten duen eskrituran bere iloba Martin Irizarkoa kapitainarekin gauza bera egin zuen. Eta gertakari hau oso garrantzitsua da, ondasun berriak eskuratzeko balioko baitio, besteak beste, hiribildu barneko etxe bat eta atzean zuen baratze bat, Zubitxipin zegoen beste baratze bat, Errenteriola ondoko lursailak, eta Oiartzunen zeuden Ezkonsari basetxea eta sagardia³¹⁵.

La Renteriarrei dagokienez, beraien egoera historiografikoa Irizartarren antzekoa dela adierazi behar dugu, frantziarren zein turkiarren aurka 1515etik aurrera egin zituzten ekintza belikoak direlarik orain arte aipatu diren datuak. Hauez gain, ezer gutxi genekien beraiei buruz³¹⁶.

Lehenengo eta behin, Irizar baino beranduago dokumentatutako abizena dela esan behar dugu. Hori hala izateko arrazoirik nabarmenena, hainbat lanetan aipatua izan den bezala, jatorrizko abizena Irantzu edo Urantzu zela da. Baliteke abizen toponimiko honek beraien jatorrizko herriari aipamena egitea, Iruni, alegia. Iran-

³¹³ Aipamenerako, ikus IEA. Ollacarizqueta, 75 kartoia, 20 zbkia. Oiartzungo Lekuona etxeei buruz, ikus IRIJOA CORTÉS, I.; eta LEMA PUEYO, J. A., aip. lan.

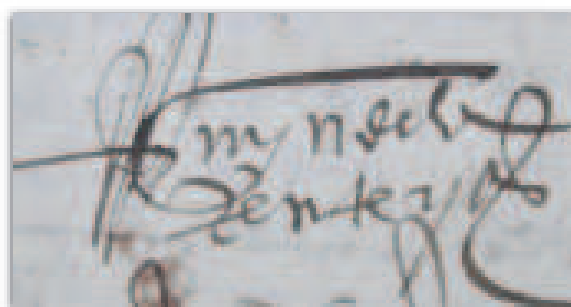
³¹⁴ GPAH-AHPG 3/2340, f. g.

³¹⁵ Guzti horren inguruan, ikus GAO-AGG CO MCI 57.

³¹⁶ MARTÍNEZ DE ISASTI, L., aip. lan., 478-480 orr.; BOZAS URRUTIA, E., aip. lan., 96 orr.; GAMÓN, J. I., aip. lan., 289-290 orr., eta bereziki EUA, B-1-3-4. 1520-1521ean Gipuzkoan eman ziren arazoetan ere parte hartuko dute, zehazki Donostia buru zuen taldean. IRIJOA CORTÉS, I.: *Gipuzkoa, "so color de Cominidad"*..., aip. lan.

tzu abizena XV. mende amaieran agerzen zaigu lehen aldiz gurean: 1490ean Pedro Irantzukoa izeneko auzotar bat dago Oiartzunekin dauden arazoak konpontzeko Errege Katolikoek emango duten epaia errespetatuko dutela hitz ematen duten auzotarren artean. Urte batzuk geroago, Irantzu abizena duten pertsona batzuk udalbatza-karguetan arituko dira: Martin (gure usteetan, Martin La Renteriakoa) alkate izango da 1511an eta Juanes, berriz, hamabi nagusi 1517an³¹⁷. Pertsona berdinak errejimenduko partaide gisa agertuko zaizkigu urte gutxiren buruan, baina oraingoan “La Renteria” abizena hartuta: Martin alkate izango da 1520an eta Juanesek, berriz, 1522an eskuratuko du kargu hori.

1500 urte inguruan, Martin, andre Maria Martinez Akordakoarekin ezkondu zen, hiribilduko familiarik zaharrenetako eta garrantzitsuenetako baten kide batekin, hain zuzen³¹⁸. La Renteriaren ahaide politikoen artean lehen ikusi ditugun hainbat pertsona egongo dira, beraz: besteak beste, hainbat kanpainia militarretan kapitain postuan parte hartuko duen Gregorio bere koinatua³¹⁹, edota azken honen seme Juanes eta Martin Perez Akordakoak. Azken hau, Oiartzungo Iurrita errotaren ondoan kokatuko den burdinolaren jabea, gure hiribilduko ikatz-egurrerako egur kargen

Martin La Renteriakoa kapitain famatuaren armarrria eta sinadura.

³¹⁷ ARChV. Pleitos Civiles. Lapuerta, Olvidados, 277-4 eta EUA, C-5-II-4-2, f. g.

³¹⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Zarandona y Walls, Olvidados 467-2, 63 au. fol. eta hh.

³¹⁹ EUA, E-8-IV-1-1.

erosle garrantzitsuenetako bat eta Maria Martinez Arizabalokoaren senarra; alegia, La Renteriarrak ondorengo urteetan ezkonduko diren beste familia nabarmen bateko alaba.

Akordarren eta La Renteriarren arteko lotura Zurubiz eta Irizarrek dutenaren antzekoa da, nahiz eta lehenengo kasuan kide garrantzitsu gehiago topatzen ditugun. Hauetan ere udalbatza-esparruen arteko erlazio antagonikoa ageri da. Martin Perez ia ez da udal-karguen artean agertuko, baina bai, ikusi dugunez, errenten eta egur-kargen arloan. Juanes eta Gregoriorengan, berriz, maila politikoak izango du lehentasuna. Ondorioz, familia honetako kideek esparru ezberdinak bete zituztenez, udalbatzaren boteregune ezberdinetan eman zen parte-hartzearen banaketaren adibide oso argia osatzen dute.

Beste hainbatek bezala, Akordarrek itsasoarekin lotutako jarduera garrantzitsu bat izango dute. Martin Perezek Ondarroako pinaza bat pleitatuko du bertara garia garraiatzeko eta Bilbora oihalak eramateko; azken hiribildu honetan, gainera, mena erosiko du³²⁰. Juanes, aldiz, Flandrian egon zen, Pasai Donibanetik gertu zegoen errota baten jabe zen eta Martin Irizarkoa I. arekin negoziotan aritu zen³²¹. Azkenik, Gregorio garraiolari lanetan arituko da, bereziki Ingalaterrarekin, hainbat itsas-lapurreta ekintza pairatuko dituelarik, hala nola, Eskoziako erreginarenen menekoek 50eko hamarkadan egindakoak. Lehenago, aldiz, 1537an zihuan armadan parte hartu zuen. Uste dugu data hauetan Sevillako auzotar bezala aipamena egiten zaion izen bereko pertsona dela, eta horrek azalduko luke 1534 eta 1542 urte bitartean errejimenduetan parte hartu ez izana³²².

Martin La Renteriakoarekin jarraituz, udalbatzaren inguruko datuez gain, ez dugu Bostehunaren lehenengo 20 urteetan bere bizitzaren gaineko informazio askorik. Alabaina, honek erakusten du garai honetarako hiribilduko gizarte politikoan garrantzia duen pertsona zela: dagoeneko kapitain bezala egiten zaio aipamena 1518an, errejimenduak berari eta beste hainbat auzotar azpimagarri ahalordea eman zienean. Urte horietan lonjaren errentamendua eskuratuko du eta halaber, garai honetan hainbat egur-karga erosiko ditu, ola munduan zituen interesen isla dena. Azkenik, hainbat mailegu egingo dizkio errejimenduari³²³.

³²⁰ EUA, E-7-I-1-1.

³²¹ Irizarrek berak, bere testamentuan Juanesek 12 kintal-burdin zor zizkiola aipatzen zuen. Errotaren inguruan, GPAH-AHPG 3/301, 13 au.-14 au. folk.

³²² GAO-AGG CO MEJ 31 eta GAO-AGG CO MCI 160. Sevillako auzotar bezala ikusteko, ikus AGI. Patronato Real, 277. sorta, 4 zbkia., r. 268; eta AGI. Justicia, 826. sorta, 2 zbkia., r. 2.

³²³ EUA, A-1-1, 6 au.-7 au. folk.; eta EUA, A-1-2, 14 at., 15 at. eta 140 at. folk.

Urte batzuk geroago bere irudia behin betiko goratuko da, 1529an Jean Fleurin kortsario frantsesa harrapatu ondoren, armarrria izateko errege-baimena lortuko baitu. Ondorengo urteetan Erregearen alde eginiko zerbitzuak oso kontuan hartzekoak dira. 1533ko urrian, Erreterian eraiki zuen 885 tonako galeoiaren neurketa eskatzen zuen, zor zitzaion saria kobratu nahian³²⁴. Beraien nao eta fustekin zerbitzatzera behartuak zeuden pertsonak zituzten sarien zerrenda batek, datarik gabekoa, zera jasotzen du: Martin La Renteriakoak 50.000 maraitako bat zuela bere 600 tonako Marieta galeoiagatik³²⁵. Bistakoa da Martinentzako berezko ontziteri baten eraikuntza edo jabetza izatea inbertsio garrantzitsua zela; hala, 1536ko otsailean 3 galeoi zituela aipatzen zuen, horietako biren buru bere seme Juan Perez eta Gregorio zirelarik.

30eko hamarkadaren hasieran Martin La Renteriakoak bere giza-mailan salto kualitatibo bat eman zuen. Aurreko urteetan zehar hartutako ardurek, errejimentuetan parte hartuz, hiribilduari dirua mailegatuz, hainbat kanpaina militarretan esku hartuz edota ondarea metatuz, aukera hori eskaini zioten. Hala, fruitu garrantzitsuak lortzera bideratutako ezkontza-politika bat antolatzen hasiko da.

Aljeriako Béjaïa hiria, aurreko mendeetan Bugia bezala ezagutua, **1603an**. Populazio honek Martin La Renteriakoaren lehen ekin-tza gogoangarria ikusi zuen. Kronikek diotenez, 1515ean Aljeriatik hara joan zen bere aginduetara zeuden 5 itsasontziekin. Bertan, tropa musulmandarren setioa altxatzea lortu zuen, hainbat bandera eta artilleria atzemanez (Irudia: Espainia. Kultura Ministerioa. Archivo General de Simancas. Mapas, Planos y Dibujos, 18-52).

³²⁴ AGS. CMH. Contaduría del Sueldo, Segunda Serie, 6-2 sorta, f. g.

³²⁵ Bertan ere hiribilduko beste auzotar bati, Migel Nobleziakoari, aipamena egiten zaio. Honek ere sari berdina zuen bere San Salvador galeoiagatik AGS. CMH. Contaduría del Sueldo, Primera Serie, L-160, 5 au. fol.

Orain artekoa laburbilduz, XVI. mendeko hasierako 4 hamarkadetan bi pertsona adierazgarri ditugu, Martin Irizarkoa eta Martin La Renteriakoa kapitainak. Beraien aurrekoek Gabiria, Isasti, Olaitz edo Olaizola leinuek izan duten garrantzia izan ez badute ere, biak hiribilduko auzotarrentzako ohore eta izen onaren eredu bilakatu dira. Zalantzarik ez dago biek, beraien abizenak Errenteriako familia garrantzitsuenak bihurtzeko oinarriak jarri dituztela. Errotutako familiekin lotzea eta erregearen aldeko zerbitzuetan ekintza gogoangarriak egitea, ondareen finkapenaren funtsezko mugari izango dira. Baina horrez gain, aurrera egiteko ondare-maila bertsua duten familiak bilatu beharko dituzte. Horrek izaera endogamikoa duen ezkontza-politika bat ekarriko du eta, ondorioz, ondasunak handitzen eta finkatzen doazen heinean, ezkontza hautagaiak gutxiago izango dira, familia gutxiago izango baitira beraien maila dutenak. Ondorioz, denbora kontua zen Irizar eta La Renteriarren arteko lotura bat gertatzea; baten faltan, ordea, bi izango dira abizen horien arteko ezkontzak. Eskuratutako mailaren adierazgarri dena.

Martin Irizarkoak eta Martin La Renteriakoak beraien seme-alaben arteko ezkontza bikoitz bat adostuko dute: alde batetik, Ana Lopez Irizarkoa Jeronimo La Renteriakoarekin ezkonduko da eta bestetik, 1531ko martxoan, Maria Esteban Irizarkoa eta Gregorio La Renteriakoa izango dira beraien bizitzak elkartuko dituztenak³²⁶. Azken kontratu honek oso ongi erakusten du Irizartarrek, bereziki ezkontidearen adarrak, hiribilduko familia garrantzitsuenetako bat bihurtu zituen politika bat aurrera eraman zutela. Izan ere, Mariak aurkeztutako ezkonsaria 1.000 dukatekoa izango da, garai horretarako oso kopuru altua. Halaber, Gregorioren gurasoek ezkontzara aurkeztutako eta berari dohaintzan emandako ondasunek, apalagoak diruditen arren, garrantzia nabarmena dute. Horien artean azpimarragarriena, Torres burdinolaren erdia da, XV. mende amaierako Oiartzungo familiarik aipagarrienaren ondarea baitzen. Garraiolari familientzako burdinaren inguruko negozioak zuen pisuaren beste adibide bat da, horietan inbertituz beraien produktuekin negoziotan aritzeko aukera baitzuten³²⁷. Hauekin batera, ezkontza-hitzarmenak Gregoriok bere anaia Jeronimori urrezko 100 dukat ordaintzea ezartzen zuen, ziurrenik seniparte moduan; eta bestalde, Martinek, bizi zen artean, bikoteari dohaintzan emandako ondasunen erdiaren gozamina beretzako gordetzen zuen.

Martin La Renteriakoaren beste bi seme-alabei, izen berekoa denari eta Estebania andreari, dagokienez, XV. mendean hiribilduan garrantzitsuak izan ziren familiekin, dorretxeetako jabe zirenekin gainera, izandako loturen isla dira. Hala, Martin La Renteria Maria Alonso Arranomendikoarekin ezkonduko da; Estebaniak, berriz,

³²⁶ ARChV. Pleitos Civiles. Zarandona y Walls, Olvidados, 467-2

³²⁷ Torres etxearen eta bere jabetzen inguruan, IRIJOA CORTÉS, I.; eta LEMA PUEYO, J. A., aip. lan., 1. dok.

1519a baino lehenagotik errege-zerbitzuan aritu zen Juan Martinez Arizabalokoa izango du senar³²⁸. Bigarren bikote honen ondorengotza, andre Ana Arizabalokoa izeneko alaba bakarra, La Renteriarren garrantziaren adierazle izango da.

Arranomendiarrak hainbat jardueratan ibilitako familia ditugu. Kide batzuk Ingala-terrarekin merkataritzan ziharduten, “Morrontxe” ezizenez ezaguna zen Juan Migelez Arranomendikoa kasu; beste batzuk, ordea, eskribau karguak izan zituzten XV. mende amaieratik, tartean, 1504an hil zen Esteban Arranomendikoa; Frantzisko Arranomendikoak, aldiz, Zabaletako jaunaren alaba batekin ezkontzeaz gain, 1519a baino lehenago eskuratuko du errege-notario titulua. Frantziskoren arreba eta Juan Migelezen alaba zen andre Marinari dagokionez, hiribilduko nahiz eskualdeko antzinako abizenekiko lotura erakutsiko du; bere lehenengo senarra Juan Martinez Isastikoa batxillerra izan zen eta bigarrena, berriz, Lezoandia etxeko jaun Juan Nuñez Lezokoa. Halako prozesuak jarraipena izango du ondoren ere: Marina eta Juan Martinez batxillerraren seme Jeronimo Isastikoa Maria Juan Villaviciosakoarekin ezkonduko baita, Pasai Donibaneko auzotar Martin Santxez Villaviciosakoa merkatarikortsario garrantzitsuaren alabarekin, alegia³²⁹.

Baina La Renteriarren ezkontza-politikan nabarmendu zena beste lotura bat izan zen. Izan ere, Erdi Aroko leinu gipuzkoar azpimarragarri batekin elkartuko dira, XIV. mende amaieratik Probintzian kargu garrantzitsuak bete zituen eta XV. mende amaierako Donostian eta XVI. mende hasierako Hernanin eragin oso nabaria izan zuena³³⁰. Elduaiendarrez ari gara.

Ezkontzarik aipagarrienak Hernaniko adarrarekin izango dira; Juan Lopez Elduaiengoa batxillerraren bi seme, Amador eta andre Maria Ruizek, Martin La Renteria-koaren seme eta biloba batekin esposatuko baitira 7 urteko epean. Juan Perez La Renteria-koak andre Maria Ruiz hartuko du emazte 1532ko apirilean eta, ondoren, 1539 urtean, behin Martin La Renteria-koa hilda, Amador Elduaiengoa eta andre Ana Arizabalokoa (Estebania La Renteria-Urantzu andrearen alaba) elkartuko dira. Bi loturek agerian uzten dute ezkontza-politika endogamikoaren ondorioetako bat: herriko esparruan behin ezkongai izan zitezkeen maila bereko familiarik ez

³²⁸ MORA AFÁN, J. C.: *Arizabalotarrak: aldaketa garaiak Pasaian / La familia Arizabalo: tiempos de cambio en Pasaia*. Pasaia: Pasaia-ko Udala, 2008, 21 orr.

³²⁹ GAO-AGG CO MEJ 47. IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 25-26 orr.

³³⁰ GARCÍA FERNÁNDEZ., E.: *Gobernar la ciudad en la Edad Media: Oligarquías y elites urbanas en el País Vasco*. Vitoria-Gasteiz: Arabako Foru Aldundia, 2004, 314 orr.; AGUINAGALDE, Fco. B. de: “La reconstrucción...”, aip. lan., bereziki 128-129 orr.; AGUINAGALDE, Fco. B. de: “La genealogía de los Solares y Linajes guipuzcoanos bajomedievales. Reflexiones y ejemplos”. In: DÍAZ DE DURANA, J. R. (arg.): *La Lucha de Bandos en el País Vasco: de los Parientes Mayores a la Hidalguía Universal. Guipúzcoa, de los bandos a la Provincia (siglos XIV a XVI)*. Bilbo: UPV-EHU, 1998, 181-184 orr. (149-206); eta TENA GARCÍA, M^a. S.: *La sociedad...*, aip. lan., bereziki 421-426 orr.

egoteak, kanporanzko bidea egitera behartuko baititu, beste hiribildu batzuetara jotzea, alegia³³¹.

Juan Perez La Renteriakoa kapitainaren eta Maria Ruiz Elduaiengoa andrearen 1532ko apirilaren 12ko ezkontza-hitzarmena Martin La Renteriakoak eta Juan Lopez Elduaiengoa batxillerrak adostu zuten. Bikote berriaren ondare higiezina ondasun ugari osatuko dute, tartean Zuaznabargo burdinolak. Halaber, Juan Martinez Arizabalokoaren etxeen ondoan eta Oiartzungo atearen gainean zegoen etxearekin (*“sobre la puerta por donde salen para Oyarçun”*) ere ezkonsarituko dituzte, harresiaren bi aldetan zituzten zoruekin batera.

Hitzarmen honetan Juan Lopez batxillerrak oso baldintza adierazgarri bat ezarriko du, gure ustetan Elduaiendarren giza-maila handiagoa erakusten duena. Nagusitasun hau, aurreko mende t'erdian antolatutako politiken eta izandako lorpenen fruitua izango da, ibilbide historiko txikiagoa zuen La Renteria bezalako familia batek oraindik ez zuena. Hala, Juan Lopezek zera ezarriko du: andre Maria Ruiz bere alabak edo honen ondorengoek batxillerrak Hernanin zituen eta bere ondasunik nagusienak zirenen oinordeko bihurtuz gero, Juan Lopezen abizena edo ezizena hartu beharko zutela, Elduaien edo La Camara, alegia. Ondorioz, etxearen eta honen ondarearen oinordekoa emakume bat zenean, leinuaren antolaketa eta bizi-iraupena bermatzeko hartzen ziren neurrien adibide eredugarri baten aurrean gaude.

Honez gain, ezkontza-hitzarmen honek beste dokumentu interesgarri bat sortuko du. Martin La Renteriakoaren emazte zen Maria Martinez Akordakoak, 1533ko martxoaren 5ean, ezkontza-hitzarmena egin eta handik ia urtebetera, orduan adostutakoaren onartze-eskritura emango baitu. Eta honek, zergatik ez badakigu ere, Maria loturan ezarritako baldintzekin guztiz ados ez zegoela islatuko luke; hasiera batean, behintzat³³².

Hitzartutakoa hitzartua, bikoteak bizitza laburra izan zuen, ezkontza ospatu eta gutxira Maria Ruiz andrea hil egin baitzen. Horrek, baina, ez zuen bi abizenen arteko harremana hautsi; aitzitik, loturek aurrera jarraitu zuten, oraingoan Donostiako adarrarekin. Izan ere, Juan Perez La Renteriakoaren bigarren emaztea, Maria Gomez Labordakoa andrea, horien ondorengo zen: Pedro Labordakoa eta Maria Gomez Elduaiengoaren alaba, Juan Santxez Elduaiengoa batxillerraren eta andre Simona Engomezkoaren biloba eta amaren aldetik, Donostiako probestu ahalguztidun izandako Migel Martinez Engomezzen birbiloba³³³.

³³¹ Honen inguruan, OLIVERI KORTA, O.: *Mujer y herencia...*, aip. lan., 160-163 orr.

³³² ARChV. Pleitos Civiles. Zarandona y Walls, Olvidados, 467-2, 48 at.-49 at. folk.

³³³ AGUINAGALDE, Fco. B. de: “La genealogía...”, aip. lan., 181-184 eta 205 orr. Merkatari familien arteko beste lotura bat da, Laborda ontzi-maisu eta merkataria baitzen, Donostiako auzotarra baina jaiotzez Pasai Donibaneakoa. Ikus IDEM: “La reconstrucción...”, aip. lan., 94 orr. eta hh.

Ez ditugu lotura horren xehetasunak ezagutzen baina badakigu, ordea, ezkontza berriak ez zuela La Renteriarren ondasun nagusienei oinordekorik ekarri. Ondorioz, hasieran pentsatu ziren planak aldatu beharrean izan ziren, ez baitugu ahaztu behar Martin La Renteriaokoak bere seme Juan Perez ondasunen heren eta bostenean hobetu zuela³³⁴. Hala, azken honek Burgosen egin zuen 1540ko maiatzaren 24ko testamentuan, Maria Ruiz Elduaiengoarekin ezkondu zenean dohaintzan eman zizkioten ondasunen oinordeko bezala bere ama izendatu zuen. Dena den, ez zuen bere bigarren emaztea ahazten eta bitxiak eta oihalak uzteaz gain, sari pare bat ere eman zizkion. Hori egiteko arrazoiak ezin argiagoak ziren: “*por el amor que entre ella e mí ha avido*” eta “*por lo mucho que la he querido y quiero*”.

Eragozpen biologikoen gainetik, baina, bi familiek beste ezkontza bat ospatzea erabaki zuten, ziurrenik Elduaien eta La Renteriarren lotura eta oinordetza ziurtatzeko asmoz. Eta bat egite hau izango da guztietan adierazgarriena. Oraingoan, Juan Lopez batxiller hernaniarraren seme eta oinordeko zen Amador Elduainegoa batxillerra eta Martinen biloba zen Ana Arizabalokoa izango baitira ezkontideak. Hitzarmenak begibistan uzten du bi aldeen indarra; horretarako ez dugu Juan Lopezek dohaintzan ematen zuen ondasun kopuru ikustea baino, orokorrean “*muchos bienes raíces que él tenía e poseía en jurisdicción de las villas de San Sebastián y Hernani*” zirenak; beraien artean, hainbat burdinola³³⁵. Anaren aldetik, emandako 1.200 dukatetako diru-kopuru garrantzitsuaz gain, “*unas casas que doña Estebanía y Juan Martínez, difunto, tenían e poseían en la villa de La Rentería*”, basetxe bat bere sagardiekin eta hainbat gaztainadi, baratze, lursail eta mendik ezkonsaria osatuko dute.

Batzuk letren munduarekin (Elduaien) eta besteak arlo militarrekin (La Renteria) lotura sakonagoa badute ere, biek nagusitasun soziala dute amankomunean. La Renteriarren maila hau batzuetan dorre bezala aipatzen den beraien jauregi-etxean eta armarrarian islatzen da. Halaber, bi familiek burdinaren negozioan interes handiak dituzte: La Renteriarren kasuan, nahiz eta Estebaniak dohaintzan emandako ondasunen zati ez izan, Torres eta Zuaznabar burdinola oiartzuarren erdiak zituzten.

Zalantzarik ez dago Elduaindarrek beraien sareak eta eragina handitzen jarraitzeko aukera bikaina bilatu zutela, ohorea eta ondasunak metatzen ari ziren familiekin ahaidetasun harremanak ezarriz. Zer esanik ez, oraingoan bezala, ezkontzen zena (Amador, alegia) beraien oinordekoa bazen.

La Renteriarrek metatu zuten ondarearen inguruan, III. taulak ideia nagusi bat eman diezaguke. Hau egiteko erabili ditugun iturri nagusienak Maria Martinez Akor-

³³⁴ Testamentua ARChV. Pleitos Civiles. Zarandona y Walls, Olvidados, 467-2, 50 au.-51 at. folioetan eta baita ibidem, 57 au.-60 au. folioetan ere.

³³⁵ GAO-AGG CO MEJ 14.

dakoa eta Martin kapitaina bikoteak izandako seme-alaben ezkontza-hitzarmenak izan dira. Ondorioz, jasotzen diren ondasunak bikote horrek beraien bizitzan zehar lortu zituztenak dira. Alabaina, horrek ez du esan nahi bertan guztiak daudenik. Hasteko, ez dugu topatu Martin eta Maria Martinen arteko ezkontza-hitzarmena eta beraz, ez dakigu Akordarrek nahiz Irantzuarrek dohaintzan zein ondasun eman zituzten. Halaber, zaila egiten zaigu 1531 eta 1536 urte bitartean zein salmenta edo erosketa egin zituzten jakitea, hau da, Gregorio La Renteriakoa ezkondu zenetik Martin La Renteriakoa hil zen arte. Izan ere, jakin baitakigu beraien bizitza amankomunean zehar, Martinek eta Maria Martinek hainbat ondasun eskuratu zituztela.

III TAULA: LA RENTERIARREN ONDAREA (1531-1546)

1531-03-02	1532-04-12	1539-10-28	1546
<i>Maria Esteban de Irizarkoaren eta Gregorio La Renteriakoa kapitainaren arteko ezkontza-hitzarmena</i>	<i>Juan Perez La Renteriakoa kapitainaren eta andre Maria Ruiz Elduaiengoaren arteko ezkontza-hitzarmena</i>	<i>Amador Elduaiengoa batxillerraren eta andre Ana Arizabaloakoaren arteko ezkontza-hitzarmena.</i>	<i>Maria Martinez Akordakoak bere alaba Estebania La Renteriakoari utzitako ondasunak.</i>
Gaur egunean bizi diren etxea.	Oiartzungo atearen gaineko etxeak, hiribildu barruan zein kanpoan dituzten zoruekin.	Estebaniak eta Juan Martinez Arizabalokoak zituzten etxeak beraien upel eta zurtoinarekin.	Jauregiatxea eta enparantza zorua.
Aurren basetxea bere sagardi eta mendiekin.	Baratzea, andre Grazia Sarastikoaren etxearen ondoan.	Berueta etxea eta basetxea, bere sagardi eta gaztainadiekin.	Etxetik gertu dagoen lorategi bat.
Sagardi bat, Pasaiaruntz doan eskailleraren ondoan.	Baratze eta lorategia, andre Grazia Sarastikoaren ondoan.	Simon-oihan izeneko lursail zatia.	Juan Perez Darietakoaren ondoan dagoen baratze bat.
Baratze bat, Katalina Idiazabalgoaren ondoan dagoena.	Etxearen atzeko baratzea.	Berueta etxeke baratzea-	
Torres burdinolaren erdia.	Palazio etxe eta basetxea, bere lur, sagardi, mendi eta gaztainadiekin.	Juan Martinez Arizabalokoaren jaraunspeneko ondasun higiezinak: - Etxe on bat ("casa muy honrrada") bere baratzeekin. - Basetxe bat hiribilduko jurisdikzioan, bere sagardi, gaztainadi eta mendiekin. - 348 dukat, Zamalbide etxe eta basetxearen gainean.	Palazio basetxea, bere sagardi eta gaztainadiarekin.
	Ola-aldea lursailak eta erriberak, bere sagardi eta zuhaitziekin.		
	Ola-aldea izeneko mendi zati bat eta lursaiak, Errenteriolako ubideen ondoan.		Sagardi bat, Errenteriola burdinolaren ondoan.
	Zuaznabar burdinolaren erdia.		Zuaznabar burdinolaren erdia
			Lursail zati bat, Zuaznabar burdinolaren ondoan.
			Zairin lursail eta saroea.
			2.000 dukat, ordainketa-aginduetan.
			700 dukat, Elduaien batxillerrak eman beharrekoak.

Horien artean Ola-aldeako lurak ditugu, Juan Perez La Renteriakoaren eta andre Maria Ruiz Elduaiengoaren ezkontza-hitzarmenean aipatzen direnak. Hasiera batean lursail horiek XV. mendeko Zuloaga leinu interesgarriarenak ziren; alegia, Isabel Katolikoaren diruzain izan zen Bartolome Zuloagakoaren leinuarenak. Badakigu 1522 urte inguruan Martin La Renteriakoak horren jaraunspenaren zati bat eskuratu zuela: besteak beste, Bartolomek hiribilduan izan zituen etxe bat eta sagardi bat. Hau dela eta, ziur ez badakigu ere, Ola-aldeako lurak tartean egongo zirelakoan gaude³³⁶.

Beste informazio batzuek, aldiz, Martin hil zenean utzitako ondarea honako ondasun eta jabetzez osatua zegoela adierazten digute:

“tres navíos (...) de preçio y valor de diez mill ducados; y en dineros e reçibos, quatro mill ducados; y en plata labrada, duzientos ducados; y en tapizes e paños e muebles de casa, quatrozientos ducados y más; y en bienes rayzes, la casa y torre llamada de Palaçio e la mitad de la ferrería de Luaznabar [sic] y la casería llamada del Palaçio con sus mançanales, tierras e montes e castañales, prados e pastos e ganado bacuno, obejuno, cabruno con tres huertas e vn mançanal e huerta, e medio sel llamado Çaerin e los montes llamados de Murgaga [sic]”³³⁷.

Edonola ere, datu gabezia honek ez die inola ere bikoteak lortutako edo kudeatutako ondasunei garrantzirik kentzen. Izan ere, 1531 urte inguruan taulan azaltzen den guztiak, familiak lortu zuen garrantziaren adibide bikaina ematen digu. Hainbatetan esan dugun bezala, halako prozesua emateko erregearen aldeko zerbitzuek berebiziko papera izango zuten. Tunisiako jardunaldian, 1535eko apirilaren 16 eta urriaren 3 artean, Martinek bere San Salvador galeoiarekin parte hartu zuen eta badakigu horregatik 1.524.720 marai zor zitzaizkiola; are gehiago, 1535 eta 1536 urte bitartean erregeari egindako zerbitzuengatik 4.078.032 marai zor zitzaizkion³³⁸.

Baina ondarearen metaketa, mantentzea eta handitzea ez zen ziurtatuta egongo oinordekorik gabe. Eta hasiera batean hau finkatua bazirudien ere, ondorengo urteetako gertakariak jaraunspen eta oinordetzaren inguruan hainbat zalantza eragingo dituzte. Martin La Renteriakoaren heriotza baino pixka bat lehenago, familia arteko eztabaidak egon zirela antzeman daiteke edo, behintzat, seme-alabetakoren bati egokitu zitzaion etorkizunak ika-mikak sortu zituela. 1536ko otsailean Martinek egin zuen kodiziloan, bere seme-alabetako biren inguruan oso baldintza adierazgarria ezartzen zuen; zehazki, alaba Estebaniaren eta erlijio mundurantz zihoan Martin

³³⁶ ARChV. Pleitos Civiles. Taboada, Olvidados, 1165-1.

³³⁷ ARChV. Reales Ejecutorias, 722-32, 1 at. fol.

³³⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Zarandona y Walls Olvidados, 467-2, 39 au.-at. folk.

ikaslearen inguruan. Baliteke arazo hauek hasieran beraiantzat adostu ziren etorkizunetan aldaketak izateagatik sortzea. Martinen kasuan hala dela uste dugu, Maria Alonso Arranomendikoarekin ezkondu eta kapitain izan baitzen; etorkizun erlijioso utzi eta beste batera bideratu zelako zantzu argia.

Diogun bezala, kodiziloak hainbat tira-bira eta arazo islatzen ditu. Bertan, kapitain famatuak aurreko kodizilo batean Martin eta Estebaniaren inguruan izandako zalantzak edo eskrupuluak (“*por quanto por cierto codiçillo puse çierto escrúpulo*”) baliogabetzen zituen. Hala, bere emazte Maria Martinez Akordakoari, behin testamentu-xedapenak beteta, gelditzen zena hobeto zeritzon moduan banatzeko agintzen zion; hau da, Martinek bere seme-alabak barkatzen zituela.

Behin hilda, Martinen oinordetzak beste eragozpen bati aurre egin behar izan zion. 1540ko maiatzean Juan Perez La Renteriakoa, bitan ezkondu bazen ere, odol-ondorengo zuzenik izan gabe hil zen; familia, beraz, ezkontza-politikaren inguruan erabaki berriak hartzera behartuta zegoen. Juanek Burgosen testamentua egin zuela kontuan hartzen badugu eta, horren ildotik, Probintziatik hainbat denbora aldendua zeramala pentsatzen badugu, zilegi da oinordekorik gabeko etorkizun baten aurrean, senideak kezkatu egotea; izan ere, Juan, Martinen oinordekoa zen. Hori dela eta, Juan hil baino hilabete batzuk lehenago, 1539ko urrian, Elduaiendarrekin izandako elkarrizketa eta negoziazioek fruitua eman zuen: hilabete horretan bere aitaren oinordeko zen Amador Elduaiengo batxillerraren eta Martin La Renteriakoa kapitainaren biloba zen Ana Arizabalokoa andrearen arteko ezkontza-hitzarmena adostu zen. Beste behin, lotura honek familia ezberdinek ondare, estatus eta ospe bereko ezkontideak bilatzearen garrantzia agerian uzten zuen³³⁹.

Ezkontideen eta beraien familien garrantzia ikusteko, ezkonsarrietan begirada jartzea besterik ez dugu, ondare-hierarkia ezkonsari-hierarkia batean agertzen baita. Oihane Oliveren iritziz, Gipuzkoako XVI. mendeko ezkonsarien batazbestekoa 100-200 dukat artekoa zen³⁴⁰. Ezkontza-hitzarmenei buruzko datu ugarririk ez badugu ere, ikerlari horren lanetan eta jaso dugun informazioan oinarrituz, gure hiribilduan La Renteria eta Irizar abizenak ondare-gailurra zirela argi eta garbi geratzen da. Maria Esteban Irizarkoaren eta Gregorio La Renteriakoaren ezkontza-hitzarmenean ezkonsaria 1.000 dukatetako zen, andre Maria Ruiz Elduaiengoaren eta Juan Perez La Renteria kapitainaren ezkontzan bezala; bestalde, Ana Arizabalok Amador Elduaiengo senar hartu zuenean, 1.200 dukatetako ezkonsaria jarri zen. Halaber, datu batzuek Estebania La Renteriakoa andrearen eta Juan

³³⁹ OLIVERI KORTA, O.: *Mujer y herencia...*, aip. lan., 160 orr. eta hh.

³⁴⁰ *Ibidem*, 238 orr. eta 430. oharra; eta IDEM: *Mujer, casa y estamento...*, aip. lan., 61, 63 eta 65 orr.

Martinez Arizabalokoaren ezkontzan, ezkonsaria 1.500 dukat baino gehiagokoa izan zela adierazten digute³⁴¹. Irizartarren igoera baieztatzen duen beste datu bat, beraiei buruzko lehenengo ezkontza datuetan datza; izan ere, XV. mende amaieran 60 dukatetako ezkonsarira ozta-ozta iristen ziren³⁴² eta 40 urte beranduago, aldiz, Probintziako batz-bestekoa soberan gainditzen zuten.

Familien garrantzia neurtzeko bide bat ezkonsariena bada, bestea, hainbat pertsonen duten ohorea eta izen ona antzematen duten giza-jarraibide inmaterialak dira. Oraingoan, gaztelerazko “don/doña” edo euskarazko “jaun/andre” bezalako tratamenduez ari gara. Lan gutxi batzuek agerian jarri dute hitz horiek zuten garrantzia, bereziki Gipuzkoa bezalako gizarte batean; izan ere, estamentu bakarrean, kaparean, antolatutako gizartea zen eta ondorioz, pertsona zein leinu garrantzitsuenak nortzuk ziren adierazteko nolabaiteko tresnak erabiltzea oinarrizkoa zen. Hala, “jaun/andre” trataera honek pertsona horiei ohore eta estatus maila emango zien eta beraien gizarte-mailaren erakusle bihurtuko da³⁴³.

Gizonezkoei dagokienez, gure ikerkuntzak jorratzen duen garaian elizgizonengan bakarrik ikusi dugu. Emakumezkoekin, baina, ez da berdina gertatzen eta honek garrantzia du. Agidanez, hasieran tratamendua banderizo ziren hainbat leinuren ondarea bakarrik izan zen, baina XVI. mendean, giza-igoera bizi zuten familia batzuetara hedatu zen. Horregatik, gure garaian tratamendu hori duten Errenteriako emakumeak, oinetxeetako leinuen ordezkari edota giza-mailaren gorenean finkatzen ari diren familietako kide izango dira. Garaiko dokumentazioan tratamendua aurkitzeak, beraz, Aro Berriaren hasierako Errenteriako gizartearen maila gorenean zeuden emakumeak nortzuk ziren eta zein familia edo leinuetako kide ziren jakiteko balioko digu.

XV. mende amaieran eta XVI. mende hasieran lehenengo adibideak ditugu: batetik, Zabaletako jaun zen Juan Perez Gabiriakoaren emazte andre Maria Ortiz Aginagakoa. Bestetik, Martin Ibañez Olaizkoaren emazte Maria Martin Lastolakoa andrea. Bi hauen errain zen Katalina Alzatekoa ere (Juan Martinez Olaizkoa batxillerraren emaztea) trataera horren eramaile izango da. Hiru kasuetan noblezia-etxe nafarrekin lotura sakona zuten emakumez ari gara, nahiz zuzenekoa

³⁴¹ ARChV. Reales Ejecutorias, 722-32. Litekeena da kopuru txikiago bat izatea, Gregorioena 1.500 dukat baino handiagoa izan zela aipatzen baita eta, dakigunez, 1.000koa izan zen.

³⁴² 57'6 dukat, 1474an Aragoiko florinak 240 marai balio zituela onartzen badugu. Hala jasotzen da honako lanean: SÁEZ, L.: *Demostración histórica del verdadero valor de todas las monedas que corrían en Castilla durante el reinado del señor don Enrique IV, y de su correspondencia con las del señor D. Carlos IV*. Madrid: RAH, 1805, 565-566 orr.

³⁴³ Tratamentuen gaiak aipamen berezia jasotzen du Oihane Oliveriren aldetik (OLIVERI KORTA: *Mujer y herencia...*, aip. lan., 249-252 orr.). Bera da, izatez, gaia jorratu duen ia ikerlari bakarra.

nahiz politikoa izan. Horrez gain, Behe Erdi Aroan garrantzia izan zuten Olaiz eta Lastola bezalako leinuei ere atxikituta daude. Andre Maria Ortiz Aginagakoa gainera, Pero Ortiz Aginagakoa merkatari donostiar garrantzitsuaren eta andre Maria Juan Olaizolakoaren alaba zen; azken hau, Errenteria eta Oiartzungo leinu garrantzitsu bateko kide eta trataeraren eramaile ere zena³⁴⁴.

Alabaina, XVI. mendeko lehen erdialderako ditugun datuek orain arte behin eta berriz aipatutako hiru familia bideratzen gaituzte: Akorda, Irizar eta La Renteria-ra, hain zuzen ere. Azkeneko bi kasuak dira aipagarrienak, esan dugun bezala, Erdi Aroan agertzen ez diren abizenak direlako eta ondorioz, tratamenduaren erabilera hedatu zelaren adibide garbia osatzen dutelako. “Andre” hitza jasotzen duen lehena Maria Martinez Akordakoa dela dirudi, Martin La Renteriakoaren emaztea, eta hortik bere ondorengo zuzenetara pasako da: Estebania La Renteriakoa bezalako alabetara, Ana Arizabalokoa bezalako bilobetara eta Urraca Belez Elduaiengo bezalako birbilobetara.

La Renteriari lotutako trataera, baina familia eta leinu politikoengandik datorreneko adibideak honako hauek lirake: Ana Lopez Irizarkoa eta bere alaba andre Marina Urantzu-La Renteriakoa, Martin La Renteriako erraina eta biloba, hurrenez hurren. Egoera honetan ere, Juan Perez La Renteriakoaren emazte izandako andre Maria Ruiz Elduaiengo eta andre Maria Gomez Labordakoa daude, beste bi “andrerren” koinatak zirenak: Ana Lopez Irizarkoarena eta Estebania La Renteria-koarena, hain zuzen ere. Maria Ruiz eta Mari Gomezen kasuan, zalantzarik ez dago beraien tratamendua Errenteriarekin harremanik ez zuten bere aurrekoei lotua dagoela: Elduaiendarrei eta Engomeztarrei, hain zuzen ere.

Badago azken adibide bat, Juan Migelez Arramendikoaren alaba eta Frantzisko-
ren arreba zen andre Marina Arranomendikoarena. Posible da bere ohore eta ospea bere aitak Morrontxo dorretxearen jabe izateagatik etortzea, baina ez genuke baztertu behar trataera bere ezkontzen ondorioa izatea; izan ere, eskualdeko pertsona garrantzitsuen emazte izan zen: Juan Martinez Isastikoa batxillerrarena eta Lezoandiako jaun Juan Nuñez Lezokoarena. Gainera, andre Marinaren kasua nahiko berezia da. Bere seme Pedro Isastikoari eginiko galdeketa batean, honek honakoa adierazten duen: “*que es sobrino del dicho Francisco de Arranomendi, hijo de una hermana suya vastarda*”. Eta Marinaren ustezko bortasun egoera hau da berezi egiten duena, “andre” tratamenduari kontrajartzen baitzaio. Oihane Oliveriren ustetan: “*el honor está también íntimamente unido a la legitimidad, es decir, únicamente los hijos legítimos heredan el honor de sus padres, no así los*

³⁴⁴ AGUINAGALDE, Fco. B. de: “La reconstrucción...”, aip. lan., 91 orr.

bastardos”³⁴⁵. Horregatik, agian, Marinaren “andre” trataera emazte egoerari lotua egongo litzateke (senar nortzuk zituenaren ondorioz, beraz) eta ez, ordea, Arranomendi bat izateagatik.

Azken kasu honek, ohorea islatzen duen tresna honen jabe direnei buruz hitz egiterakoan, tratamendua noiz eskuratu zutenaren inguruko ausnarketa bat egitera garamatza. Alegia, ezkondu aurretik lortutakoa bada ala ezkontzak iraun bitartean eskuratutakoa; beste era batera esanda, emaztearen jaraunspen inmateriala den ala ezkontideek urteetan egindako lanen eta kudeaketa eta administrazio onaren ondorioz lortutako ikurra den. Irizar eta La Renteriaren kasuetan hau aztertzea interesgarria litzateke; izan ere, beraien kiderik nabarmenenak, abizenak hiribilduko izen nagusien artean finkatuko dituztenak, XVI. mendeko bigarren hamarkadan gailentzen joango dira, ez lehenago. Lehenengo abizenari dagokionez, adibidez, ez dugu Martin Irizarkoa kapitainaren arreba Katalina, Grazia eta Maria Martinengan “andre” tratamendua ikusi. Halaber, Maria Martinez Akordakoa tratamendu horrekin ikusten dugun lehen datuak bere seme-alaben ezkontza-hitzarmenetan agertzen zaizkigu eta hauek, La Renteria-Akorda bikoteak garrantzia nabaria eskuratu zuen garai batean ospatzen dira.

Azkenik, eta tratamenduen gaiari egin dizkiogun aipamenak aprobetxatuz, gizarte hartan emakumeak izan zuen paperaren inguruan ideia batzuk eman nahi ditugu aditzera; datuek, beraien inguruan dugun babesik gabeko edo gutxiagotasun egoerari buruz zehazpen batzuk egitea posible egiten baitute.

Lan-munduari dagokionez, topatutako informazioak gaur egun gaiaren inguruan ditugun ideia orokorrak adierazten ditu³⁴⁶. Hala, emakumeak udal-errenten errentamenduan parte hartzen ikus ditzakegu, Maria Martin Irizarkoa kasu, zeinak 1534-1535ean lonja errentan hartu zuen. Momentu horretan Migel Zurubizkoaren alargun bezala egiten zaio aipamena eta, dakigunez, bere senarra errenta garrantzitsu horren kudeaketa hainbatetan lortu zuten. Mariak, beraz, negozioaren nondik-norakoak ezagutzen zituen. Gainera, hiribilduko abizen garrantzitsuenetako baten kide zen eta, ondorioz, ez litzateke baztertu behar errenta horren lorpenean bere senideen eragina egotea. Edonola ere, errentamenduari buruzko datuetan, historiografiak emakume errentatzaileen inguruan jasotzen dituen ideiak betetzen

³⁴⁵ OLIVERI KORTA, O.: *Mujer y herencia...*, aip. lan., 251 orr. Pedroren lekukotza ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1668-4, 84 au. folioan. Azpimarratu behar dugu bere bortetasuna (jatorrizko lanean jorratu genuen gaia), Pedroren lekukotzan bakarrik aipatu egiten dela. Beste informazioek ez dute egoera honi buruzko aipamenik txikiena ere egiten.

³⁴⁶ Ald. MARTÍN ROMERA, M.ª Á.: “Mujeres de mercaderes, *Mujeres Mercaderes*. Testimonios de iniciativas femeninas en el ámbito comercial a finales del siglo XV”. In: *En la España medieval*, 32 (2009), 273-296 orr. artikuluan egiten diren ekarpen interesgarriak.

direla ikus dezakegu: alargun izatea eta lan edo errenta hori aurreko urteetan lortu duen gizon baten emazte izan izana; alegia, negozioaren xehetasunak ezagutzea³⁴⁷.

Iruñeko XVI. mende erdialdeko emakume merkataria, 1540-1550 inguruan egindako eskuizkribau anonimo frantziar baten arabera (Iturria: jessamynscloset.com/Basquegallery3.html).

Bestetik, itsasoarekin lotuak zeuden jarduerak (arrantza, merkataritza, garraioa, gerra) gure gizartean zuten pisuaren eraginez, senarretariko askok urte gehiena edo bolada luzeak itsasoan edo hiribildutik urrun zeuden lekuetan egiten zuten. Ez da harritzekoa beraz, egoera honetan emakumeek ondasunen kudeaketa eta administrazioa bere gain hartzea, hori bai, senarraren edo familiako beste gizona zoen menpekotasuna agerian uzten zuten jarraibideen bitartez, lizentziak edo ahalordeak kasu. Estebania La Renteriakoak, adibidez, bere jabetza ziren lursail batzuetan etxola bat eraikitzea agindu zuen, lur horiek ustiatzeko asmoarekin. Alabaina, eraikuntza hau ez zen egin bere emazte egoeratik guztiz aldentuta, izan ere, badakigu etxea zein baldintzatan eraiki zuen: “*alçaba y hazía la dicha casa para hefeto de serbirse d’ella en dos o tres años asta que el dicho Juan Martines de Areyçabalo, su marido, beniese de sus viajes, porque a la sazón hera ultra mar*”. Hala, eraikinak izango zuen erabilpenari buruz hartuko zen azken erabakia, senarraren itzulerarekin lotua zegoen: “*y que benido él, desharían la dicha casa y arian otra muy buena casería*”³⁴⁸.

³⁴⁷ Ibidem, 290 orr. eta SOLÓRZANO TELECHEA, J. A.: *Santander en la Edad Media. Patrimonio, parentesco y poder*. Santander: Universidad de Cantabria-Ayuntamiento de Torrelavega, 2002, 346 orr. Ezkonsaria dirutan emateak emakumeak fidatzaile bezala aritzea ere ekarri zuen, nahiz eta guk horren inguruan daturik topatu ez dugun. Ald. MARTÍN ROMERA, M.ª A., aip. lan., 289-292 orr. Koroaren beste leku batzuetan ere, nahiko ohikoa zen emakumeak errentatzaile moduan edo hainbat errenta kudeatzen ikustea. Ikus, adibidez, DEL VAL VALDIVIESO, M.ª I.: “Portugaletoko gizartea eta haren tirabirak erdi aroaren bukaeran”. In: DÍAZ DE DURANA, J. R. eta REGUERA, I. (arg.), aip. lan., 277-297 orr.

³⁴⁸ ARChV. Pleitos Civiles. Zarandona y Walls, Fenecidos, 756-3, 67 at. fol.

Gure hiribilduan gizonezkoek itsasoarekin izango duten harreman estuak ondorio demografikoak ere izango ditu. Jarduera horiek duten heriotza-tasa altua dela eta, gure artean bigarren eta hirugarren ezkontzak hainbatetan ikusteko aukera izango dugu. Erdi Aroan alargun bat berriz ezkontzea ez zen ez-ohiko kontua, eta XVI eta XVII. mendeetan joera hori ugartu zela dirudi. Gainera, ez Gaztelako zuzenbideak, ezta zuzenbide kanonikoak ere, ez zuten emakume alargun batek senarra hil ondorengo urtebetean ezkontzea zigortzen edo debekatzen, nahiz eta gizartean gehiengo zen moraltasunak emakume alargunak dolua egitera behartu³⁴⁹.

Garaiko gipuzkoarrek ere oso kontuan zuten alargunak ezkontza-merkatuaren zati zirela. Martin Beduakoa merkatarri sanpedrotarraren kasuak oso adibide garbia eskaintzen digu, bere emazte Maria Ugartekoa hil eta bi hilabetera Maria Villaviciosakoa alargunarekin ezkondu baitzen³⁵⁰. Alabaina, ez dira alarguntasun egoera hori mantentzeko buruzko xedapenak sartzeaz ahazten, bikote nagusiaren ondorengotza ziurtatzeko asmoz. Trentoko Kontzilioaren ondoren neurri hauek areagotuko dira eta ohore, alarguntasun eta jaraunspen kontzeptuak batuta mantentzeko saiakeraren isla izango dira. Dena den, horrek ez du esan nahi aurreko garaian halakorik gertatzen ez zenik, izan ere, alarguntasunari buruzko ikuspegi hau, XVI. mende hasierako lekukotzetan ikusteko aukera izango dugu. 1507 eta 1511 artean bere alabaorde Maria Pontikakoarekin izan zuen auzian, Katalina Camongoa hala deskribatzen zen: “*muger de bivda e de honrra e honesta*”, nahiz eta Katalina eta bere zendutako senar Juanes Pontikakoa beraien artean ezkondu zirenean, bientzako bigarren ezkontzak izan³⁵¹.

³⁴⁹ BIRRIEL SALCEDO, M. M.^a: “El cónyuge supérstite en el derecho hispano”. In: *Crónica Nova*, 34 (2008), 13-14 orr. (13-44). Ald. FAUVE-CHAMOUX, A.: “El matrimonio, la viudedad y el divorcio”. In: KERTZER, D. I.; eta BABAGLI, M.: *Historia de la familia europea, vol. I: La vida familiar a principios de la era moderna (1500-1789)*. Barcelona: Paidós, 2002, 331-376 orr.

³⁵⁰ IRIXOA CORTÉS, I.: *Pasaia...*, aip. lan., 36 orr. (1565-1567 urte inguruan gertatutakoa).

³⁵¹ ARChV. Reales Ejecutorias, 269-4, 17 at. fol.

Maria Martin Granadakoaren testamentua (1570): Erdi Aroko dokumentazioaren inbentario txiki bat.

Batzuetan, dokumentazioaren kontsultak gauza harrigarriak ematen ditu argitara edo, bai behintzat, aurkitzea espero ez ziren datu batzuekin topo egitea. Hori da Granada-Ari-zabalo dorretxeko andre Maria Martin Granadakoaren 1570eko testamentuaren kasua. Dokumentu hau, garai batean sortutako dokumentazioa aurreko mendeetako historia aztertzeko baliogarria izan daitekeelaren adibide bikaina da. Izan ere, Maria Martinen azken borondateen eskriturak, orduan zituen eskrituren inbentario nahiko zehatza jasotzen du; bertan ematariei, eskritura idatzi zuen eskribauari, dokumentuaren euskarriari (orokorrean pergaminoa) eta, garrantzitsuagoa dena, urteari buruzko datuak ematen ditu. Hala, 21 eskriturak osatzen duten inbentario batekin egin dugu topo. Zaharrena 1401 urtekoa; berriena, aldiz, 1569koa. Beraien artean datarik gabeko eskritura batzuk badaude ere, ematarien eta eskribauen izenak aintzat hartuz, gehienak XVI. mendeko bigarren herenetik aurrerakoak dira. Ondorioz, inbentario horren zati bat besterik ez dugu aditzera eman-go; dokumentaziorik zaharrena eta ezezagunena duena, hain zuzen ere.

Deigarriena, eta alfabetizazioari buruzko ausnarketa bat egitera eraman gaitzakeena, zera da: eskrituren deskribapen zehatza egin bazuen ere, Mariak ez zuela bere testametu sinatzen; alegia, ez zekiela idazten eta, hedaduraz, ezta irakurtzen ere.

“Las escripturas que yo tengo mías propias que haze a mi derecho son las siguientes:

- ❖ Primeramente, vna escriptura de compra y venta que los dos conçeijos de Oyarçun e d’esta villa de La Rentería fizieron de vn pedaço de tierra de trezientos e ochenta pies de tierra de mançanos de medida de doze codos a Peroche de Ydiaçaua, escripto en pargamino e sinado de Miguel Sanches de Vgarte, escriuano, con su sello. El qual dicho Peroche de Ydiaçabal era mi aguelo.
- ❖ Yten, otra escriptura de compra de otra tierra llamada Vidalamarta, escripta en pargamino, signada de Domenjón, escriuano, con su sello.
- ❖ Yten, otra escriptura bieja antigua, escrita en pargamino, que no se puede leer y está signada.
- ❖ Yten, el testamento de Martín Ybáñez de Ariçaua, mi reabuelo, vezino de la dicha Villanueva, signado de Vras de Aguirre. Está escripto en pargamino. De fecha del año de quatroçientos e quarenta e nueve años.
- ❖ Yten, otra escriptura de donaçión o traspaso, escripta en pargamino e signada de Esteban Ximenez de Çuloaga, escribano, que doña Mari Garçía de Leçançin fizo a su hermana María de Granada, digo que Estebanía de Granada fizo a la dicha Mari Garçía, de la tierra de Larnuga (Carnuga?), de fecha en la dicha Villanueva, a diez de setiembre de mill e quatroçientos e treynta e seys años.

- ❖ Yten, otra escritura de venta que Joan de Ganboa, sastre, vendedor, e Joan Matras d'Eyçaguirre, su fiador, vezinos de Fuenterrabía, a Martín Martines de Ariçabalo, vezino de la dicha Villanueva, qu'es signada de Martín Vras de Aguirre, escribano. Es compra de vna casa e pertenencias de junto a la puerta de // ³⁷ at. Rementari. De fecha el año de mill e quatroçientos e sesenta e çinco años.
- ❖ Yten, el testamento, signado del mismo Juan Vras, escribano, de Estebanía de Larraul, viuda. De fecha del año de mill e quatroçientos e sesenta y tres. Está escrito en pargamino.
- ❖ Yten, otra escriptura de venta que Juangoxe de Arpide otorgó a favor de Pero Fernández de Gabiria, de vna tierra suya y monte que hubo de compra de Çaldamart. Es en pargamino, escrito e signado de Joan Martínez de Alçibia, escriuano del rrey. De fecha, cabe la ferrería de Gaviriola, año de mill e quatroçientos e diez e siete años.
- ❖ Yten, otra escritura de testamento de Martín Martínez de Ariçaualo, escrito en pargamino, signado del dicho Juan Vras, escribano, de fecha el año de quatroçientos e sesenta e quatro.
- ❖ Yten, otro testamento escrito en pargamino de Lope de Garrica, marido de Catalina de Arrieta, signado de Antón González, escribano, de fecha del año de mill e quatroçientos e vno.
- ❖ Yten, vna sentençia y declaraçión de los alcaldes e justiçia de Fuenterrabía, signada de Joan Martines de Vgarte, escriuano, del año de mill e quatroçientos e quarenta e tres.
- ❖ Yten, otra escriptura de donaçión de Esteban de Primaot e doña Pelegrina de Leçañin, fecha en fauor de Juango e Estebanía e María e Mari Farche, sobrinos de la dicha Pelegriana, fijos de Mari Garçia de Leçañin, su hermana, e de Martín Ybanes de Larravl. De fecha del año de quatroçientos e ocho años, signado de Miguel Martines de Andresqueta, escrita en pargamino.
- ❖ Yten, otra donaçión de Nafarra de Granada fecha a fauor de María de Granada, su hermana, de todos sus bienes y herençia. Escrito en pargamino, de fecha el año de mill e quatroçientos e treynta e ocho años, signada de Esteban Ximénez de Çuloaga, escriuano.
- ❖ Yten, otra escriptura de vendida que don Juan de Villavona fizo en fauor de Pedro de Ydiaçual e Joaneta de Mirasun, de vnas casas e tierras del lugar de Pasaje. De fecha de mill e quatroçientos e veynte e tres años e signada de Miguel Martines, escriuano, escripta en pargamino”.

(GPAH-AHPG 3/2013, 37 au.-38 au. folk. -2. foliazioa-).

Aipatzen dugunaren adibide bat Esteban Irizarkoak 1554an egin zuen bere testamentuan dugu. Esteban hau izen bereko eskribauaren semea eta Martin kapitainaren iloba zen. Azken borondatea idazterako garaian bere emazte Juaniza Arrietakoak ez zuen oinordetzarik, baina haurdun zegoenez, ondorengotza izateko aukera zegoen. Estebanek ume hori bere jaraunse izendatzen zuen. Hau hiltzekotan, bere emaztearen aldeko izendapena egiten zuen, hori bai, “*con que sy estubiere en mi onestidad e biudaje*” baldintzarekin. Juanizak hau errespetatzen ez bazuen eta bigarrenagoz ezkontzen bazen, oinordeko izateari utzi eta 100 dukat besterik ez zituen jasoko, Estebanek “*en remuneración de los servicios que d’ella he rreçebido*” ematen zizkionak³⁵². Neurri hauek Antzinako Erregimenean oso hedatua zegoen iritziaren erakusle dira: emaztearen mailarik eta egoerarik ohorezkoena alarguntasunarena zela, alegia³⁵³. Alabaina, ez dugu ahaztu behar ikuspegi honen azpian ideia askoz sinpleagoa eta praktikoagoa zegoela. Izan ere, alarguntasun egoera mantentzerarekin lotutako neurriak senarraren jaraunspena bermatzeko oinarrizkoak ziren, batez ere bere alarguna etorkizunean ezkontzen bazen eta bikote berri honek ondorengoak ematen bazituen. Bereziki, Estebanen kasuan gertatu bezala, hiltzen zen ezkontidearen gurasoek utzitako ondasunak oraindik eskuratu gabe zeudenean.

Dena den, emakumeak gizonezkoen menpe bazeuden ere, batzuetan beraien izaera gogorra aditzera ematen duten datuak ditugu, baita senarraren gainetik ere. Aurreko lerroetan Maria Martinez Akordakoaren onartze-eskritura aipatu dugu, bere seme Juan Perez La Renteriakoaren eta Maria Ruiz Elduaiengoa andrearen arteko ezkontza-hitzarmena ospatu eta urte betera emandakoa. Baina, pentsa dezakegunez, ez zen adibide bakarra izan.

Daturik aipagarrienetako bat Esteban Irizarkoa eskribauaren testamentuan dugu, 1539an. Bertan, jasotzeke zuen diruaren artean bere anaia Martinek eta Migel Zuaznabargoak zor ziotena aipatzen zuen. Zor horiek oroitza-txosten batean idatziak zeuden, eta hona hemen testamentu egileak dokumentu horri buruz esaten zuena:

“...digo que e el dicho memorial no osé poner dos capítulos por temor de los enojos que la dicha mi mujer [Maria Perez Garitakoa] abría en que son que yo gasté en el dicho pleyto setenta y tantos ducados que Miguel de Çuaznavar me devía y el presçio de veynte e vna yegoas que vendí en Saluatierra al tiempo que avía de yr a sentençiar el dicho pleyto”³⁵⁴.

³⁵² GPAH-AHPG 3/2009, 121 au.-123 au. folk.

³⁵³ OLIVERI KORTA, O.: *Mujer, casa y estamento...*, aip. lan., 74-76 orr.

³⁵⁴ ARChV. Pleitos Civiles. Pérez Alonso, Fenecidos, 1681-2, 94 at.-95 au. folk.

Adierazpen honekin batera, Maria Perez Garitakoaren izaera gogorra agerian uzten duten beste datu batzuk ere badaude. Irizarren lehenengo testamentu-xedapena zera izango da: batetik, eta ohikoa zena, Mariaren ama Katalina Zuaznabargoa lurperatze-ko bikoteak erosi zuen hilobian Esteban bera ere lurperatzea eta horretarako, Mariak beharrezko ziren hiletak prestatu beharko lituzke. Baina Estebanek bere emaztea oinordeko unibertsal izendatzen duen klausula da benetan arrasto gehien ematen dituenena. Hala, emazteari nahi zuen pertsona beraien oinordeko izendatzeko eskumena emateaz gain, Estebanek Mariari diru kopuru handia zor ziola aipatzen zuen. Dirudienez, eskribauak ez zituen ondasunak ondo kudeatu eta horrek bere emaztearen haserrea eta susmo txarrak piztu zituen.

Amaitzeko, emakumeen izaeraren eta ekimenen inguruan informazioa jasotzen duten beste esparru bati egin behar diogu lekua; protagonisten interesak, gizon nahiz emakume izan, familia eta leinuaren menpe edo hauengatik baldintzatuta zeuden bati: ezkontza-hitzarmenei, alegia. Orokorrean, horietan ematen ziren loturak maitasun edo erromantizismotik aldentuta zeuden eta ezkontideen bitartez familien finkapena bilatzen zen, protagonisten iritziari eta nahiei leku txikia uzten zitzaielarik. Batzuetan, baina, ez zen ala gertatu.

Juanes Pontikakoaren oinordetzaren inguruan izandako auzia, hainbatetan ezkontideek beraien interesen alde eta senideek hitzartutakoaren aurka borrokatzen zutelako adibide oso argia da³⁵⁵. Katalina Camongoak, Maria Pontikakoaren

XVI. mende hasierako bizkaitar neska ezkongabe bat, Cristoph Weiditzek eginiko 1529 urteko marrazki batean. Egileak Bizkaiari aipamena egiten bazion ere, badakigu Gipuzkoan antzeko itxura eta orrazkera zutela

(Iturria: <http://jessamynscloset.com/Basquegallery2.html>).

³⁵⁵ ARChV. Reales Ejecutorias, 269-4, bereziki 6 au., 9 at. eta 23 at. folk.

amaordea eta Juanesen bigarren emazteak, Mariak bere aita Juanesen jaraunspenaren zatirik ezin zuela erreklamatu zioen, izan ere:

“se casó clandestinamente contra proyección e entredicho de la Santa Madre yglesia e contra voluntad e consenymiento e syn ninguna liçençia de sus hermanos e de su madrastra Catalina de Camón, que la tenía e trataba como madre propia y la tenía en su casa e poder por mandado del dicho su padre, e syn consentymiento de otros parientes”.

Are gehiago, Maria:

“syendo menor, se casó calladamente e syn consulta ni sabidoría de (...) [Katalina] e contra su voluntad e de los otros parientes e cabeçaleros e contra espresa prohebiçión del dicho su padre e en desagrado e contra la voluntad de los dichos sus parientes e personas, con cuyo consentymiento e consulto el dicho su padre le mandó e dexó por su testamento que se casase”.

Azkenik, Mariak bere betebeharrak ez betetzearen amaiera-ohar gisa, zera adierazten zuen:

“tomó por marido a persona que quería mal y era y es enemigo de sus hermanos de la dicha María, el qual pensó matar e le acuchilló muy mal con vna espada desbaynada en la plasa de la dicha villa e le dio muchas e dibersas cuchilladas a Juanes de Pontica (...) hermano de la dicha María”.

Mariak, ordea, gertakari hauek ukatzen zituen:

“no se podía desir que fuese casada clandestinamente ni contra la voluntad de su padre, que hera defunto quando ella se casó; e que ella no hera thenida de pedir liçençia al dicho su hermano Juanes ni a la dicha Catalina, su madrastra, ni tal ley ni premia se le pudiera poner a ella *porqu’el matrimonio deuía de ser libre e no forçado e no deuía ni podía de poder de voluntad de terçera persona*. E por se casar, ansy como se casó, espeçial con marido digno ygual para ella, no se hizyera ni hera yndigna de la suçesyón e herençia del dicho su padre e madre defuntos, ni gelo podían retener las partes contrarias”.

Funtsean, Mariak bere aita Juanes Pontikakoak utzitako ondare garrantzitsuaren zati bat eskuratzeko aukera zuenez, hori gertatzeko Katalinak zuen beldurra antzematen da. Eta hala, auzia, bere familiek eta senideek ondarea eta ondasunak batuak mantentzeko eta hauen sakabanaketa ekiditeko ahaleginen isla ere bada. Izan ere, Katalinak eta Juanesek, Katalinak bere lehenengo senarrarekin izandako alaba Juan Perez Pontikakoarekin ezkontzea erabaki baitzuten, Juanen eta bere lehenengo emazte Katalina Lasartekoaren semea, hain zuzen ere. Baina apelazioen oinarria edozein izanda ere, Valladolideko Txantzilleritzak Mariaren aldeko epaia eman zuen.

II ZUHAITZ GENEALOGIKOA: LA RENTERIA

